quod in illa iam conceptus corporaliter habitet, aut quod ſit mox concipiendus habitaturus: ſed quod iã per illam gratiam, qua plena eſſe dicitur, ſpiritualiter in illa ſit. Legimus hæc eadẽ verba & ab angelis aliis nonnullis hominibus, Iudic.6.13. & aliis hominibus ab aliis dicti, vt Ruth 2.4. ſed cum aliis dicuntur, precando, non enuntiando: cum Mariç, enuntiando, nõ precando dicuntur. Precatur enim Boos meſſoribus ſuis, precatur angelus Gedeoni, vt Dominus cum illis ſit. Auguſt. ſerm. de tempore 18. *Aue gratia plena, Dominus tecum. Dominus, inquit, tecum, ſed pluſquam mecum. In me enim licet ſit Dominus, memetipſum creauit Dominus, per te autem genitus eſt Dominus. Ita eſt Dominus tecum, vt ſit in corde tuo, ſit in vtero tuo, adimpleat mentem tuam, adimpleat carnem tuam.* Itaque vtroque modo intelligendum putat.

Benedicta tu in mulieribus.] Falli etiam mihi videntur non ſolum hæretici, ſed nõnulli etiam, & Catholici, & non indocti prorſus auctores, qui hæc verba precantis eſſe dicunt. Non enim precatur angelus, vt à Deo Maria benedicatur, ſed iam benedictam annuntiat, atque declarat. Quam enim maiorem illi à Deo benedictionem optare potuit, quam vt impleretur gratia? Atqui iam gratia, vt docuimus, plena erat. Manifeſtum præterea eſt hæc tria verba, *Gratia plena, Dominus tecum, Benedicta tu in mulieribus*, cum eodem contextu, eodemque tenore dicta ſint, eſſe etiam eodem modo intelligenda. Duo vero præcedentia, vt demõſtrauimus, non optantis, aut precantis, ſed annuntiãtis, & affirmantis ſunt, & hoc igitur tertium. Scio Hebraicum participium ברך *benedictus*, pro futuro poni, aut pro imperatiuo, vt in illo exemplo *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, Matthæi 23.39. id eſt, benedicatur, aut benedicendus eſt. Sed præteritorum verborum intelligẽtia cogit nos hoc loco id verbum aliter intelligere. Cũ enim de re præterita angelus dixerit, *Aue gratia plena, & Dominus tecum*, dubium eſſe non poteſt, quin de re etiam præterita dicat, *Benedicta tu in mulieribus*. Abſurdior hæreticorum error, qui non aliã hic benedictionem ſignificari putant, quam quæ omnibus electis communis ſit, quod Chriſtum excipiant. Cur enim dixit *in mulieribus*, id eſt, prę omnibus mulieribus, vt illi ipſi interpretantur, niſi non cõmuniter cum illa, atque aliis, ſed cum illa ſingulariter, & proprie Dominus erat? Neque propterea *in mulieribus* id eſt, inter mulieres, non inter omnes homines benedicta eſſe dicitur, quod non præ omnibus hominib. ſed præ ſolis mulieribus benedicta ſit: veruntamen quod ipſa ſit mulier, & non ſoleat comparatio, niſi inter ea, quæ eiuſdem generis ſunt, fieri. Benedictionẽ autem angelus intelligit non eam, quam frequenter ſolet ſcriptura hoc nomine vocare filiorum copiam, aut eorum procreandorum facultatem, vt Gen.1.22. 28. & 22. & 15. aut rerum omnium expetendarum affluentiam, vt Gen.24.35. & 27.27.39. & 49.25. aut humanas laudes, & fauſtas acclamationes, vt Iudi.5.24. ſed eam, quam paulo ante gratiæ plenitudinẽ appellauerat. Illa enim dona, quibus ornata fuerat Virgo ſanctiſſima, & gratia, quia gratis illi à Deo conceſſa, & benedictio, quia ex eius profecta liberalitate, merito nuncupantur. Notãt hoc loco omnes veteres auctores Mariæ, & Euæ tacitam antitheſim, quam idcirco ponam, quod eam ſoleant hęretici perhorreſcere, nõ Euæ Mariam opponentes, ſed apponentes, æquãteſque, quaſi non minus Maria, quam Eua peccauerit, etiã poſtquam plena gratia ab angelo vocatur, etiam poſtquam mater Dei facta eſt, vt quoſdam iſtorum interpretes ſcribere non puduit. Quam diſſimili fuerint veteres Patres ſpiritu, atq; ſententia ex eorũ, quę ſubiiciam, verbis apparebit. Irenæus libro 3. capit.33. *Conſequenter autem & Maria Virgo obediens inuenitur, dicens: Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum. Eua vero inobediens: non obaudiuit enim, adhuc cum eſſet virgo. Sicut Eua inobediens facta, & ſibi, & vniuerſo generi humano cauſa facta eſt mortis; ſic & Maria habens prædeſtinatum virum, tamen Virgo obediens, & ſibi, & vniuerſo generi humano cauſa facta eſt ſalutis*, & rurius: *Sic autem & Euæ inobedientiæ nodus ſolutionem accepit per obedientiam Mariæ; quod enim alligauit virgo Eua per incredulitatem, hoc Virgo Maria ſoluit per fidem* Et lib.5. cap.19. *Quemadmodum enim illa, id eſt, Eua per angelicum ſermonem ſeducta eſt, vt effugeret Deum præuaricata verbum eius, ita & hæc, id eſt, Maria per angelicum ſermonem euangelizata eſt, vt portaret Deum obediens eius verbo, Et ſicut illa ſeducta eſt, vt effugeret Deum, ſic hæc ſuaſa eſt obedire Deo, vti virginis Euæ Virgo Maria fieret aduocata, & quemadmodum aſtrictum eſt morti genus humanum per virginem, ſoluatur per virginem*. Et Tert. in lib. de carne Chriſti. *Sed & hic ratio defendit, quod Deus imaginem, & ſimilitudinem ſuam à Diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim adhuc Euam irrepſerat verbum ædificatorium mortis, in virginem æque introducendum erat Dei verbum extructorium vitæ, vt quod per eiuſmodi ſexum abierat in perditionem, per eundem ſexum redigeretur in ſalutem. Crediderat Eua ſerpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, hæc credendo deleuit.* Et Diuus Auguſtinus ſerm.15. de tempore. *Et quoniam diabolus per ſerpentem Euæ locutus, per Euæ aures mundo intulit mortem, Deus per Angelum ad Mariam protulit verbum, & cunctis ſeculis vitam effudit.* Similis comparatio eſt apud Gregorium Nyſſenum in oratione de ſancta Chriſti natiuitate, & apud Theophy. hoc loco.

Hæreticorũ interpretatio cõtra B. Virginem refutatur.

Antitheſis B. Virg. & Euæ contra hæreticos ex Patrib.

29. *Quæ cum audiſſet, turbata eſt in ſermone eius.*] ἰδοῦσα διεταράχθη. Quæ cum vidiſſet, turbata eſt in ſermone eius, vt legunt etiam Ambroſ. Theoph. & Euthym. Cur turbata fuerit, docet Ambr. lib.2. de Virginib. dicens: *Quaſi viri ſpecie mota trepidauit, quaſi non incognitum audito nomine recognouit.* Et in exhortatione ad virgines, *Illa te doceat, quid ſequaris, Angelum in ſpecie viri vidit, & pauebat corde, peregrinabatur aſpectu, vnde dicit ad eam angelus, Ne timeas Maria.* Itaque exiſtimat Ambroſ. non ſermone, ſed angeli aſpectu Mariam fuiſſe turbatam. Idemque Athanaſius ſentire videtur q.12. aut quiſquis earum quæſtionum auctor eſt, putat enim ſolam Mariam in hac vita ipſam angeli eſſentiã conſpexiſſe, ideoque videtur exiſtimare inſolito mortalibus viſu fuiſſe turbatam. Hanc Ambroſij ſententiam & Græca verba, & ratio ipſa confirmant. Magis enim aſpectu, quã colloquio angelorum turbari homines ſolent, quemadmodum Zachariam ſupra ver. 12. & mulieres, quæ Chriſti ſepulchrum inuiſerant Matth.28.5. & Marci 16.5. & 6. & Lucæ 24.5. & Danielem cap.10.8. turbatos fuiſſe legimus, & quia magis inſolens eſt angeli aſpectus, quam colloquium, quod cum humano prorſus ſimile ſit, minus homines terret. Alij propter nouam & inſolitam ſalutationem, turbatam putant, Orig. hom.6. Chryſoſtomus de natiuitate Ioannis Baptiſtæ, Hieronymus in epiſtola ad Euſtochium, Græcus ille auctor, quem D. Tho. citare ſolet, &, vt videtur, Beda, & Theophylactus. Iuuat hanc interpretationem, quod additur: *In ſermone eius*, & quod paulo poſt ſequitur: *Et cogitabat, qualis eſſet iſta ſalutatio*, id eſt, anxiam illam, & ſolicitam habebat inuſitatum genus ſalutationis; hoc enim eſt phraſi Hebraica cogitare. Vtraque re turbatam fuiſſe vero ſimile eſt, & quia inſolitam vidit formam, ſicut Zacharias, Daniel, & illæ mulieres, quas modo dicebamus, & quia inſolitam audiuit ſalutationẽ. Dubitare lector poteſt, quomodo aut aſpectu, aut ſermone angeli turbari potuit, quę angelorum colloquiis fuiſſe creditur aſſue-

aſſueta. Ea enim non ſolum vulgi, plęque plebis, ſed D. etiam Ambroſij, & illius apud D. Thom. auctoris Græci opinio videtur eſſe. Ambroſij lib.2. de Virginibus hæc ſunt verba. *Quin etiam tum ſibi minus ſola videbatur, cum ſola eſſet. Nam quemadmodum ſola, cui tot libri adeſſent, tot archangeli, tot Prophetæ? Denique & Gabriel eam vbi reuiſere ſolebat, inuenit.* Et paulo poſt: *Ita peregrinata eſt in viro, quæ non eſt peregrinata in angelo, vt agnoſcas aures religioſas, oculos verecundos.* Quomodo reſpondere debeamus, eodem loco indicat Ambroſius, ſolitam B. Virginem cum angelis colloqui, ſed nunquam ante humana eos vidiſſe forma. Hoc eſt, quod dicit, *peregrinata eſt in viro, quæ non eſt peregrinata in angelo*, id eſt, ſpeciem viri inſolitam timuit, quæ colloquium angeli ſolitum non timuit. Loquitur enim Ambr. ſemigræcè ἐξένωσεν.

Et cogitabat, qualis eſſet iſta ſalutatio.] An amatoria, quia dixerat, *Gratia plena*, an ſancta, quia dixerat, *Dominus tecum*, vt Hieron. in epiſt. ad Euſtoch. & Theophylactus in Comment. & Bernard. ſerm. de B. Virg. in illud Apoc.12. Signum magnum *Forte*, inquit Bernardus, *propterea primo turbata eſt in ſermone eius, & cogitabat, qualis eſſet iſta ſalutatio, quod benedictam ſeſe audiſſet in mulieribus, quæ nimirum benedici in virginibus ſemper optabat. Et extunc quidem cogitabat, qualis eſſet iſta benedictio, quod iam videretur eſſe ſuſpecta.* Euthymij magis probo ſententiam, qui hoc Mariam cogitaſſe putat, vtrum ſalutatio illa diuina eſſet, an illuſoria, & à dæmone fallendi cauſa miſſi. Nam ſanctiſſimam Virginem, vel ſuſpicatam tantum fuiſſe aliquid amatorium, indignum mihi videtur tanta eius puritate. Simplex eſſe debet, & minime ſuſpicioſa virginitas, quæ non ſolum, quæ non licent, appetendo, &, quod minus eſt, cogitando: ſed etiam de aliis, vt ſeipſam tueatur, ſuſpicando quodammodo maculatur. Angelicã ego prorſus in Maria puritatem ponendam exiſtimo. Angeli vero ne ſuſpicari quidem, aut timere periculum viſũ puritati ſuæ poſſunt. Itaque cogitatio illa Mariæ, *qualis iſta eſſet ſalutatio*, non ex caſtitate, quamuis & caſtitas in ea ſumma eſſet, imo propterea nõ ex caſtitate, quæ ſumma erat: ſed ex humilitate profecta eſt: adeo enim ſe tam ſingulari ſalutatione indignam putabat, vt vereretur, ne quis in ea ſubeſſet dolus. Hoc recte Bernardus dixit in ſer. de natiuitate B. Mariæ, *Maria*, inquit, *non prætendit meritum, ſed gratiam quærit. Denique vſque adeo ſidit gratiæ, & non altum ſapit, vt ſalutationem angelicam vereatur. Maria inquit, cogitabat, qualis eſſet iſta ſalutatio. Nimirum ſeſe ſalutatione angelica reputabat indignam.*

Virginitas minime ſuſpicioſa.

30. *Et ait angelus ei: Ne timeas Maria.*] Pellit ab ea timorem angelus, vt ad credẽdum, quod dicturus eſt, inducat, quemadmodum Theophylactus animaduertit. Huc etiam pertinet proprij nominis appellatio, quod angelus Virginem ſuo nomine Mariam vocet, vt oſtendat ſe illi amicum quodammodo, & familiarem eſſe, vt Beda notauit. Vide, quæ ſupra dicta ſunt v.13. Quæri poteſt, quomodo angelus Mariæ timorem cognouerit? Potuit ex vultu, ex cunctatione, ex tacita cogitatione cognoſcere.

Inueniſti enim gratiam apud Deum.] Beda: *Quam ſalutatione inſolita, vtpote quæ ei ſoli ſeruabatur, viderat turbatam quaſi familiarius notam vocans ex nomine, ne timere debeat, iubet. Et quia gratia plenam vocauerat, eandem gratiã, & aſtruit plenius, & vberius explicat.* Ad eundem ferme modum Theophyl. Inuenire gratiam apud aliquem Hebraiſmus eſt, quo aliquando ſimpliciter ſignificatur gratum eſſe, aut dignum, cui beneficium aliquod conferatur, vt Geneſ.18.3. & 19.19. aliquando ſingulariter, & præ cæteris omnibus gratum eſſe, ſicut vulgo etiam dicere ſolemus, inuenit gratiam apud Regem, id eſt, aut ſolus, aut maxime omnium Regi gratus eſt, vt Geneſ.6.8. & 38.4. Hoc modo Ber. hunc locum exponit ſer.3. de Annuntiatione Dominica: *Ne timeas Maria, inueniſti enim gratiam apud Dominum. Quantam gratiam? gratiam plenam, gratiam ſingularem.* Putat alibi idem Bern. hoc verbo: *Inueniſti gratiam*, ſtudium Mariæ gratiã prius quærentis ſignificari. Sic enim ſcribit ſer.4. de Aſſump. B. Mariæ. *Hæc eſt n. quæ totius mundi reparationem obtinuit, ſalutem omnium impetrauit. Conſtat n. pro vniuerſo genere humano fuiſſe ſolicitam, cui dictum eſt: Ne timeas Maria, inueniſti gratiam, vtique quam quærebas.* Itaq; videtur Bern. in ea eſſe ſententia, vt exiſtimet B. Virginem, antequam ad eam angelus veniret, adeo fuiſſe de humani generis redemptione ſolicitam, ad eoque aſſiduè pro ea orare ſolitam, vt ea ratione meruerit tantam obtinere gratiam, vt Chriſtum ipſa cõciperet, pro cuius accelerando aduentu precabatur.

Hebraiſmus.

31. *Ecce concipies.*] Videtur explicare angelus, quam apud Deum gratiam Mariam inueniſſe dixiſſet, vt Orig. & Theoph. indicarunt, hanc nimirum, vt Chriſtum cõcipere mereretur. Quod dicit, *Ecce*, ſignificat, ſtatim concepturam eſſe, vt auctor ille Græcus admonuit, quem D. Thomas citare ſolet. Refellitur ex hoc loco opinio Hieron. Greg. Neocæſ. & Bernardi, quam verſ.28. recitauimus, B. Virginem antequam ab angelo ſalutaretur, concepiſſe. Cum enim angelus dicit: *Ecce, & concipies*, haud obſcurè indicat, nondum Virginem concepiſſe.

In vtero.] Putat Theophylactus, & Græcus ille auctor D. Thomæ propterea Euangeliſtam addidiſſe, *In vtero*, vt ſignificaret ita concipiendum in Virgine Chriſtum, vt ex eius etiam ſubſtantia conciperetur. Quod non ſatis firmum exiſtimo. Nam ἐν γαστρὶ συλλαμβάνειν, id eſt, in vtero concipere, ſicut ἐν γαστρὶ ἔχειν, in vtero habere Græca phraſis eſt, in qua additum nomen vteri nihil ſententiæ, & ſignificationi addit. Etſi id angelus ſignificare voluiſſet, aliis vſus eſſet verbis: neque enim nomen vteri id ſatis declarat, cum potuerit Chriſtus in vtero Virginis, & non ex ſubſtantia Virginis concipi.

Et paries filium.] Facit fidem rei præſentis ex futura: videturque Iſaiæ prophetiã c.7.14. exprimere voluiſſe, vt indicaret Mariam eam eſſe virginẽ, de qua propheta prædixerat: *Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.*

32. *Et vocabis nomen eius Ieſum.*] De nomine Ieſu diximus apud Matth. c.1.21. Illic dicit angelus Ioſeph, *vocabis nomen eius Ieſum*, hic Mariæ, ſicut apud Iſaiam, vt nonnulli ante nos interpretes adnotauerunt, qui putant in Maria Hebræorum conſuetudinem fuiſſe mutatam, apud quos patres non matres imponere filiis nomina ſolerent, hinc argumentum colligentes Chriſtum in terris patrem non habuiſſe, cum mater iubeatur nomen ponere. Magis pia, quam probabilis obſeruatio: nam apud Matth. vt diximus, Ioſeph, qui ſola hominum opinione Chriſti pater erat, dictum ab angelo eſt: *Vocabis nomen eius Ieſum*: & eam non fuiſſe conſuetudinem Iudæorum multis ſcripturarum exẽplis probare poſſumus. Legimus enim aliquando matres filiis ſuis nomina impoſuiſſe, vt Gen.4.1.25. & Gen.19.37.38. & Gen.29.32.33. & Gen.30.6. & Iudic. 13.24. aliquando patres, vt Geneſ.4.26. & 5.29. & 21. 3. aliquando patrem ſimul, & matrem, vt hoc ipſo capite verſ.60. & 63. Zacharias, & Eliſabeth idem Ioannis nomen dederunt filio: aliquando aliud nomẽ patrem, aliud matrem filio poſuiſſe, vt Geneſ.35.18. Rachel vocauit filium ſuum *Benoni*, Iacob vero eius maritus vocauit *Beniamin*. Itaque nolim ea vti regula, quamuis & noſtra ætate multi, & ſuperioribus Græcus ille Auctor apud Diuum Thomam vſi fuerint.

erint. Neque enim iſtis præſidiis, præſertim tam infirmis indigemus, cum nihil clarius ſcriptura teſtetur, quam Chriſtum de Spiritu Sancto fuiſſe conceptum. valet tamen aliquid argumentum illud contra Iudæos. quod Iſaias non dixerit וְקָרָא *& vocabit*, pater, ſed וְקָרָאת *& vocabit* ipſa virgo, quo magis confirmetur, quod ante dictum erat: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, ita eſſe intelligendum, vt & virgo, & manens virgo conceptura, pariturаque fuerit.

Hic erit magnus.] Dictum etiam erat de Ioanne ver. 15. eum futurum magnum, ſed aliter quam de Chriſto, vt Origen. hom. 6. Ambr. Beda, & Theophylact. adnotauerunt. *Dictum eſt etiam de Ioanne ab angelo*, inquit

Pſal. 144. 3. Ambroſius, *quia erat magnus. Sed ille quaſi homo magnus, hic quaſi Deus magnus. Magnus enim Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis. Et vere eſt & ille ma-*

Luc. 7. 28. *gnus, quia maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta nemo eſt. Habet tamen maiorem, quia qui minor eſt in regno Dei, maior eſt illo. Magnus Ioannes, ſed coram Domino.*

Apoc. 1. 8. & 21. 6. & 22. 13. Et rurſus: *magnus ergo Ioannes, ſed huius magnitudo habet principium, habet finem. Dominus autem Ieſus idem eſt finis, atque principium, idem primus, & nouiſſimus. Nihil ante primum, nihil vltra nouiſſimum.* Euthym. magnum vocari putat, non re ipſa, & veritate, ſed opinione, quod doctrina & miraculis magnum ſibi apud homines nomen facturus eſſet. Et quidem re ipſa vocari magnũ, qui Deus erat, magna non erat laus, neque nouum videri poterat: poterat autem nouum videri, quod qui natura ſua magnus erat, magnus etiam hominib. appareret. Exiſtimat Græcus ille auctor D. Thomæ eo conſilio angelum hoc addidiſſe, vt Chriſtum à multis aliis diſtingueret, qui cum Ieſu vocati fuiſſent, magni tamen non fuiſſent.

Vocari Hebraiſ eſt eſſe. *Et filius altiſſimi vocabitur.*] Vocari hoc loco pro eſſe ponitur Hebræorum idiomate, vt apud Iſaiam c. 1. 26. *poſt hæc vocaberis ciuitas iuſti, vrbs fidelis*, id eſt, eris ciuitas iuſti, & Iſa. 4. 3. *Et erit omnis, qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Ieruſalem, ſanctus vocabitur*, id eſt, erit. Altiſſimus autem, & excelſus abſolute vocatur Deus, eodẽ Hebraiſmo עֶלְיוֹן, vt Num. 24. 16. Deut. 32. 8. Pſal. 9. 3. & 17. 14. & 20. 8. & 45. 5 & 49. 14. & 86. 5. & 90. 1. & 106. 11. & 76. 11. & 81. 6. Dicuntur & viri ſancti, & Reges filij Dei, ſed aut adoptione, aut accepta ab eo poteſtate, repræſentationeq; perſonæ. Aliter angelus dicit Chriſtum Dei filium vocandum eſſe. Nam eo ipſo quod hic dicit, vbi de eius ex Spiritu Sancto conceptione, ortuq; loquebatur, indicat eum non beneficio, ſed natura Dei futurum filium. Et vero cui dixit aliquando non dico hominum, ſed vt ait D. Paulus

Contra Arianos & Neſtorianos. angelorum: *Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Pſal. 2. 7. ad Heb. 1. 5. Hęrẽt noui Ariani in verbo futuri temporis: *Vocabitur*, quaſi antequam naſceretur, Dei filius non eſſet. Nempe nõ animaduertunt de homine hic eſſe ſermonem, quem conceptura Virgo, quem paritura erat, qui ante, quàm conciperetur, non modo filius Dei, ſed ne homo quidem erat. Conceptura enim erat Virgo non nudum Deum, ſed hominem Deum, homo autem Deus non fuit, antequam cõciperetur. Seiunge ab homine Deum, dicit Chriſtus: *Antequam Abraham fieret, ego ſum*, Ioannis 8. 58. & *ego ſum primus, & nouiſſimus, viuus, & fui mortuus.* Apoc. 1. 18. Confutatur etiam ex hoc loco Neſtorij error, qui duas ponebat in Chriſto perſonas: duos alterum Dei, alterum hominis, faciebat filios, quem errorem, & antequam naſceretur Iren. lib. 3. c. 18. & natum Beda ex his verbis confutarunt: *Hic erit magnus, & filius altiſſimi vocabitur, & dabit ei Dominus thronum Dauid patris ſui*, inquit Iren. *eum qui ſit filius altiſſimi hunc eundem, & Dauid filium confitens.*

Et dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius.] Docet Chriſtum, quem Virgo conceptura, & paritura erat, futurum eſſe Meſſiam, Regem illum Dauidi ex eius ſemine ſucceſſurum, de quo dictum erat Pſal. 131. 11. *De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam*, & Iſa. 9. 6. 7. *Paruulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis: ſuper ſolium Dauid, & ſuper regnum eius, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iuſtitia amodo, & vſque in ſempiternum.* Et Amos 9. 11. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & quæ corruerant, inſtaurabo, & reædificabo eum ſicut in diebus antiquis.* Sedem Dauidis vocat Dauidis regnum, non quod Chriſtus, aut temporaliter, aut in ſolo Dauidis regno regnaturus eſſet, ſed quod Dauid perſonam geſſiſſet Chriſti ex ſua poſteritate naſcituri, ideo que patrem eius vocat: & quod temporale Dauidis regnum ſpirituale regnum Chriſti, non in ſola tamen Iudæa, ſed in toto terrarum orbe ſignificaſſet. Vnde factum, vt Chriſtus ipſe à prophetis Dauid vocatus ſit, vt intelligeremus, eum verum eſſe Dauidem, quẽ inuenturus erat Deus Regem iuxta cor ſuum, & de quo dictum eſſet, *Vnxit te Dominus Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.* Pſal. 44. 8. Dauidem eius tantũ fuiſſe vmbram, qui interim dum verus Rex Chriſtus veniebat, vna cum poſteris ſuis regibus eius populo perſonam repræſentabat. Sic Ieremias c. 30. 9. *& non dominabuntur ei amplius alieni, ſed ſeruient Domino Deo ſuo, & Dauid Regi ſuo, quem ſuſcitabo eis.* Et Ezechiel. cap. 34. 23. 24. *& ſuſcitabo ſuper eos paſtorem vnum, qui paſcat eos, ſeruum meum Dauid: ipſe erit eis in paſtorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & ſeruus meus Dauid princeps in medio eorum.* Et Ezechiel. 37. 24. *& ſeruus meus Dauid Rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium eorum.* & ver. 25. *& Dauid ſeruus meus princeps eorum in perpetuum.* & Oſe. 3. 5. *Poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum.* Quod vero dicit, *Dabit illi Dominus*, indicat legitimum hæredem fore, qui regnum à Deo accepturus ſit, non vi, aut malis artibus occupaturus. Dediſſe Chriſto regnum dicitur Deus, non quod nõ eſſet natura ſua Rex, cum verus eſſet Deus, ſed quia eum regem eſſe declarauit. *Hic* inquit, *eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite.* Matt. 3. 17. &, *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius, prædicans præceptum eius.* Pſa. 2. 6.

33. *Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius nõ erit finis.*] Deſcribit angelus regnum Chriſti ſempiternum, non quale fuerat in Dauide, qui per quadraginta tantum regnauit annos. 2. Reg. 5. 4. & 3. Reg. 2. 12. ſed quale Deo conueniebat, nullum habiturum finẽ. Cum enim Chriſtum Dauidi comparaſſet, eius ſedẽ accepturum dicens, eum nunc illi anteponit: *Et regnabit*, inquit, *in æternum, & regni eius non erit finis*: ne exiſtimemus nihil eum Dauide maius habiturum. In domo Iacob regnaturus dicitur, quia Iacob duodecim Patriarcharum, totidemq; ab ipſis propagatarum tribuum pater fuit, vt intelligatur non eſſe futurum eius regnum intra vnius, aut duarum tribuum incluſum terminos, quemadmodum ſub aliis Regibus Dauidis ſucceſſoribus longo fuerat tempore, ſed in omnib. duodecim tribubus regnaturum, quibus non Iudæi tantum, ſed omnium etiam hominum vniuerſitas deſignatur Matth. 19. 28. & Apocal. 7. 5. & 21. 12. quemadmodum alibi D. Auguſtin. & Beda obſeruarunt. Sic explicatur ab Iſaia regnum Chriſti cap. 14. 1. *Prope eſt, vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Miſerebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humum ſuam: adiungetur aduena ad eos, & adhærebit domui Iacob.* & capite 44. 5. *Iſte dicet*

dicet Domini, ego ſum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua Domino, & in nomine Iſrael aſſimulabitur, & cap. 49. 6. *& dixit, parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ.* Eodem modo ca. 59. 19. 20. & Ezechielis 37. 21. & 26. Hoc etiam adnotauit Beda. Paucis igitur verbis regni Chriſti & Dauidis diſcrimen indicat: quod multiplex eſt. Regnum Dauidis perpetuum non fuerat, ſed multis ſæpe interruptum cladibus, quoad omnino Herodis tempore defecit: Chriſti vero regnum, nunquam deſiturum dicitur. Fuerat & Dauidi perpetuitas regni promiſſa Pſalm. 131. 11. ſed illa ipſa perpetuitas tribus rebus ab iſta regni Chriſti perpetuitate differebat: primum quod illa non de perſona Dauidis, ſed de ipſo eiuſque ſucceſſoribus intelligeretur, ſicut de ſacerdotio ſcribit D. Paulus ad Heb. 7. 23. 24. *Et alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo, quod maneat in æternũ, ſempiternum habet ſacerdotium.* Deinde quod continuatio illa regni Dauidis non niſi vſque ad aduentum Chriſti, cuius vmbra erat, intelligeretur, Chriſti autem regno nullus ponatur finis, Danielis 7. 14. *Et dedit ei poteſtatem, & honorem, & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ ipſi ſeruient: poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur*, & Mich. 4. 7. *Regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc, & vſque in æternum*, hoc eſt, quod dicitur Matt. 16. 18. *Et portæ inferni non præualebunt.* Sic D. Auguſtinus lib. 22. de ciuitate ca. 1. loquens de hoc regno, quod alio nomine Dei ciuitatem vocat: *Quæ*, inquit, *ciuitas non propter ætatis propter multa ſæcula longitudinem, tamen quandoque finiendæ æternitatis nomen accepit, ſed quemadmodum*

Luc. 1. 33. *ſcriptum eſt in Euangelio & regni eius non erit finis.* & in li. ad Oroſium contra Priſcillianiſtas, & Origeniſtas ca.

Luc. 1. 33. 7. 7. *Secundum quid regni eius non erit finis, niſi ſecundum id, quod regnabit in domo Iacob? nam hoc, quod ait in æternum propter ipſam ambiguitatem expoſuit, addendo, regni eius non erit finis, ne quiſquam æternum hic ſic acciperet, quemadmo-*

Pſ. 131. 12. *dum ſæculum finem quandolibet habiturum.* Denique Dauidi non abſolutè, ſed cum conditione perpetuum regnum promiſſum eſt, *ſi cuſtodierint*, inquit, *filij tui teſtamentum meum, & teſtimonia mea hæc, quæ docebo eos: & filii eorum vſque in ſæculum, ſedebunt ſuper ſedem tuam.* Chriſto autem, qui non poterat non ſeruare teſtamentum Dei, abſolutè, & ſine vlla conditione ſempiternum regnum promiſſum eſt: quemadmodum de ſacerdotio ait Diuus Paulus ad Hebræos 7. 28. *Lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes: ſermo autem iuriſiurandi, qui poſt legem eſt, filium in æternũ perfectum.* Cætera quæ de regno Chriſti hoc loco dici poterant, apud Matthæum capite 27. 11. dicta à nobis ſunt.

B. Maria angelo credidit. 34. *Quomodo fiet iſtud.*] Non ſunt verba dubitantis de diuina poteſtate, aut de veritate eorum, quæ ab angelo dicta fuerant: ſed admirantis, & cupientis modum ſcire, quo id faciendum eſſet, ne forte cum aliqua virginitatis ſuæ fieret iniuria, vt Ambroſius & Beda interpretatur. *Videtur hic*, inquit Ambroſius, *non crediſſe Maria, niſi diligenter aduertas. Nec enim fas eſt, vt electa ad generandum vnigenitum Dei filium fuiſſe videatur incredula.* Et infra: *Etenim, cum dixit, quomodo fiet iſtud, non de effectu dubitauit, ſed qualitatem ipſius quæſiuit effectus.* Eodem modo Diuus Auguſtinus homilia 44. & Theophylactus in commentariis exponit. Alij non dubitantis, ſed admirantis verba eſſe dicunt, vt Cyrillus Catech. 12. Inuenio tamen aliquos, qui dubitaſſe Virginem dicant, vt Gregorius Nyſſenus in oratione de ſanctiſſima Chriſti natiuitate, Euthymius & Chryſoſtomus homilia 49. in Geneſ. ſed iidem illi ab omni eam culpa liberam fuiſſe affirmant. Nam Zachariam quidem, quia ſimilia habebat exempla, dubitare non debuiſſe, pepererat enim ſterilis Sara, pepererat Rachel, pepererat Anna, pepererat Samſonis mater: Beatam vero Virginem, quia alterius Virginis, quæ peperiſſet, exemplum nõ habebat, potuiſſe ſine vlla culpa dubitare. Potuerit necne, ſuperuacaneum eſt diſputare, quia dubitaſſe non credo. Caluinus non ſicut iſti auctores, quos modo nominauimus, modeſtè & piè ſine vlla culpa dubitaſſe dicit, ſed ream potius infidelitatis ad ſuum tribunal vocat. *Videtur*, inquit, *ſancta Virgo nõ minus maligne reſtringere Dei potentiam, quam prius Zacharias*, ver. 18. *Quod enim præter communem naturæ ordinem eſt, impoſſibile eſſe colligit. Nec vero magnopere laborandum eſt, vt eam purgemus ab omni vitio.*

B. Virgo cõtra Caluinum defenditur. In harm.

Poſui hæreſiarchæ verba, quia refert, vt omnes intelligant, quo ſpiritu, quam parum pio, quam ſuperbo, quam alieno ab illo ſanctorũ Patrũ ſpiritu loquatur. Primum, cum angelus Zachariam reprehẽderit, Mariam non reprehenderit, ſed vt D. Aug. argumentatur, nouo & mirabili conceptu remunerauerit: iſte bellus interpres Mariam Zachariæ culpa facit parem. Et cum Eliſabeth ver. 45. B. Mariam vocet, quod angelo crediſſet, iſte infidelem vocat, quia non credidit. Sed hæc ignorantia fortaſſis eſſe potuit: illa vero mera impietas, & impudentia fuit dicere, non eſſe magnopere laborandum, vt ſanctiſſimam Virginem ab omni purgemus vitio. Iſthuc enim eſt non ſolum impium eſſe, ſed ipſam etiam impietatem omni abiecto pudore profiteri. Nõ eo igitur ſenſu rogat Virgo, *quomodo fiet iſtud?* ſed potius, vt virginitati ſuæ, & voti de quo poſtea dicemus, religioni conſularet, aut, vt nõnulli exiſtimant, vt ſciat, ecquid ſibi in eo negotio agendum ſit, ecquæ ſuæ futuræ ſint partes. Itaque non ex incredulitate, ſed ex caſtitate ſimul, & obedientia hæc interrogatio profecta eſt.

Quoniam virum non cognoſco.] Ioſeph virum meum. Nam etſi nullum omnino virum cognoſcebat, cognituraue vnquam erat, tamen, vt credam, de ſolo viro ſuo Mariam loqui, facit ſumma eius caſtitas, & ſummus pudor, qui non patiebatur, vt de alio, quam de ſuo loqueretur viro. Facit ratio, quod de aliis, de quibus ſalua verecundia dubitari non poterat, neceſſe non erat loqui: de proprio vero ſponſo, de quo poterat dubitari, neceſſarium omnino fuit, vt declararet ſe eum non cognoſcere. Verbũ cognoſcendi hoc loco non ſignificare actum perſpicuum eſt: nec enim dubium erat tunc, cum hoc dicebat, virum non cognoſcere. Significat igitur conſuetudinem, quemadmodum ſi quis abſtemius dicat, non bibo vinum: nõ enim ſignificat ſe tunc, cum loquitur, non bibere, ſed non ſolere bibere. Sic dicunt diſcipuli Ioannis Matthæi 9. 14. *Quare nos & Phariſæi ieiunamus, diſcipuli autem tui non ieiunant?* id eſt, quare nos ieiunare ſolemus, diſcipuli tui non ſolent? & Matthæi 17. 24. *Magiſter veſter non ſoluit didrachma?* id eſt, an non ſolet ſoluere? Neque ſolam conſuetudinem ſignificare poteſt, ſed conſuetudinem cum impotentia coniunctam, quaſi dicat Virgo. Quomodo fiet iſtud, quia nec virum ſoleo cognoſcere, nec poſſum? Si enim ſola conſuetudo ſignificata fuiſſet, in promptu fuiſſet angelo reſpondere, ſi non ſoles virum cognoſcere, cognoſce nunc, & concipies, quem te concepturam dixi. Impotentia autem duplex eſſe potuit, aut naturalis, qualis in omnibus hominibus ante pubertatem, & in multis in grandiore etiam ætate eſt: aut moralis qua non poſſe dicimur facere, quod facere non licet, quemadmodum ſi Chriſtianus dicat, non poſſum in quadrageſima carnibus veſci, id eſt, non licet mihi. Hæc autem ipſa moralis impotentia duplex

duplex itidem eſt, alia quæ ex lege, aut præcepto, alia quę ex voti religione naſcitur. Ex præcepto, vt ſi Chriſtianus dicat, non adoro idola, id eſt, nō poſſum adorare, quia prohibeor diuina lege; ex voto, vt ſi Carthuſianus aliquis dicit, non veſcor carnibus, id eſt, nō poſſum veſci, quia impedior voti religione. B. Virgo non potuit naturalem impotentiam ſignificare, cum nubilis credatur fuiſſe, & re iam ipſa nupta eſſet: ſignificauit ergo moralem impotentiam, non eam, quę ex lege, aut præcepto oritur, nulla enim lege, nullo præcepto viro ſuo vti vetabatur: ſignificauit igitur moralem impotentiam natam ex voto. Itaque recte multi graueſque auctores exiſtimarunt, B. Virginem antequam ad eam veniret angelus, virginitatis votum edidiſſe, in quibus eſt Gregor. Nyſſen. in orat. de ſanctiſſima Chriſti natiuitate, & D. Auguſt. in lib. de ſan- B cta virginitate. cap. 4. & Beda, vt apparet hoc loco, & in homilia in illa verba, *Miſſus eſt angelus*, & Bernardus in ſerm. in illa verba Apocalyp. 12. *Signum magnum apparuit*, & Anſelmus in libro de excellentia B. Virginis cap. 4. & Rupertus libro 3. commentariorum in Can.

B. Virgo virginitatem vouit.

Quo tempore B. Virgo votū virginitatis edidit.

De tempore, quo votum fecerit, inter recentiores Theologos diſputatur. Gregorius Nyſſen. & Niceph. exiſtimant, antequam naſceretur Virgo, aut ante certe quam ex infantia excederet, fuiſſe eam à parentib. Deo conſecratam, in qua conſecratione, & virginitatis perpetuæ votum contineretur. Alij recentiores Theologi poſt initum cum Ioſepho coniugium eius C conſenſu votum à virgine factum volunt. Alij, quibus magis equidem aſſentior, prius etiam, quam matrimonio iungeretur, factum fuiſſe putant. Horret enim imbutus pietate animus, vel cogitare ſanctiſſimam Virginem corpus aliquādo ſuum periculo corruptionis expoſuiſſe: quod feciſſet profecto, ſi non obſtricta prius voto nupſiſſet. Clamat pro omnibus hæreticis Caluinus, *non fuiſſe paſſuram Virginem marito ſe collocari, vt eum luderet, perſidiamq́; futuram fuiſſe magna reprehenſione dignam, ſi ſanctum coniugij fœdus non ſine Dei ludibrio ſpreuiſſet.* Sed iſti ſpernere ſanctum coniugium exiſtimant, quicunque coniugio non vtuntur. Atqui idem ille Diuus Paulus, qui coniugium ſanctum appellauit, vult coniuges orationis cauſa abſtinere coniugio 1. Corint. 7. 5. an propterea coniugium ſpreuit? D Non ſpreuit igitur Maria ſanctum coniugij fœdus, ſed meliorem elegit partem, quæ auferri ab ipſa non poſſit: nec virum luſit, cui declarato voto, conſentiē tique in eius obſeruationē nupſit. Licebit ſterili, aut impotenti viro ſcientem, conſentientemque vxorem ducere, quod ne hæretici quidem negant, non licebit mulieri virginitatis votum habenti myſterij cauſa, Deoque reuelante ſcienti, conſentientique viro nubere? Licet coniugatis poſt contractum iam matrimonium mutuo conſenſu ab eius abſtinere vſu, & non licebit eadem conditione ante contrahere?

In harm.

35. *Spiritus Sanctus ſuperueniet in te.*] Ad quæſtionem Virginis, quomodo eſſet ſalua virginitate conceptura, angelus recte reſpondet, Spiritum Sanctum in eā E ſuperuenturum eſſe, id ex alto, ex cœlo in eam deſcēſurum, qui quod ad conceptionem attinet, quod vir carnaliter facturus erat, ſpiritualiter, id eſt, ſine vlla corruptione, ſanctè, mundè, perfectèque faceret. Explicauit egregiè Chryſoſt. hunc locum homilia 49. in Geneſ. *Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Ne quæras,* inquit, *naturæ modum, & ordinem, quando ſuper naturam ſunt, quæ fiunt. Ne ſpectes coniugij dolores, quando maior quam in nuptiis, natiuitatis modus erit. Et quomodo fiet iſtud, inquit, quoniam virum non cognoſco? ſane propter hoc fiet, quoniam virum non cognoſcis. Nam ſi cognoſceres virum, non fuiſſes habita digna, vt huic mini-* A *ſterio ſeruires.* Mittitur Spiritus Sanctus ad formandū in vtero Virginis Chriſtum, licet omnes tres perſonę formauerint, quia quemadmodum nos ſpiritu viuimus, ita ſpiritu Dei omnia viuificantur Pſalm. 103. 30. *Emitte ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ.* Beda, *Non viri,* inquit, *quod non cognoſcis ſemine, ſed Spiritus Sancti, quo impleris opere, concipies. Erit in te conceptio, libido non erit.* Multi veteres auctores hic illam Iſaiæ prophetiam implicitam interpretantur c. 8. 3. *Et acceſſi ad prophetiſſam, & concepit, & peperit filium,* quaſi Spiritus Sanctus loquatur, & ad prophetiſſam acceſſiſſe, id eſt, in Beatam Virginem ſuperueniſſe prædicatur, Tertullianus libro de Trinitate, Epiphanius hær. 79. Euſebius libro 7. de demonſt. Euang. cap. 7. Gregor. Naz. in orat. in ſanctum Paſcha, Procop. in B comment.

Et virtus altiſſimi obumbrabit tibi.] Duo hæc verba, duas quæſtiones continent, quid vocetur *virtus altiſſimi*, & quid ſit, *obumbrabit tibi.* Quidam virtutem altiſſimi Chriſtum interpretantur, qui obiecto corpore, quaſi vmbra quadam Virginem obtexerit, vt Gregorius lib. 18. Moral. cap. 12. & homil. 33. in Euangel. Chryſoſt. homil. 49. in Gen. Marius Victor. lib. 1. contra Arian. Damaſcen. lib. 3. de fide c. 2. Beda, & Theophylact. in commentariis. Alij, quem ante vocauerat Spiritum Sanctum, nunc virtutem altiſſimi vocari putant, vt Euthym. quem minorem licet, & ſolum C auctorem, veriſimiliora tamen dicentem, quam plures maioreſque illos, ſequi malo. Eſt enim eiuſdem ſententiæ repetitio, qua Hebræi præſertim in canticis frequenter vtuntur, verſum vnum vna concludente ſententia, quæ priori parte verſus aliis, poſteriore aliis repetatur verbis, vt Pſalm. 2. 4. *Qui habitat in cœlis, irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos.* Eodem enim modo videmus angelū paulo ante dixiſſe: *Aue Maria, gratia plena, Dominus tecum*, eandem ſententiam verbis diuerſis variantem. Idem enim eſt, vt illic docuimus, *Gratia plena*, & *Dominus tecum.* Et ſolet Spiritus Sanctus ſicut *digitus*, ſic etiam *virtus Dei* eadem ſimilitudine vocari, vt infra c. 24. 49. *Vos autem ſedete in ciuitate, quoadvſque induamini virtute ex alto.* Itaque virtus, & ſpiritus frequentiſſime ſolent in ſacris literis copulari, vt in- D fra c. 4. 14. & Act. 10. 39. & Rom. 1. 4 & 15. 13. & 1. Cor. 2. 4. & Epheſ. 3. 16. 1. Theſſ. 1. 5. *Obumbrabit tibi*, ἐπισκιάσει σοι. Qui neſcio quid turpe hoc loco ſignificari ſomniant, non ſolum parum mihi religioſi, ſed pene impudentes videntur. Nam vt id Græcum verbum ſignificaret, quod probari poſſe non credo, tamen hic contrariam omnino ſignificationem habere neceſſe eſſet, vbi id angelus agebat, vt omnem non ſolū turpitudinem, ſed omnem etiam turpitudinis ſpeciem, & ſuſpicionem à caſtiſſimo Virginis animo, & de virginitate ſua ſeruanda ſolicito remoueret. Nō potuit ergo melius verti, quam obumbrare, aut inumbrare. Quam dubium non eſt eſſe metaphoram, in qua intelligenda tota huius loci ſentētia verſatur. Sunt qui E per obumbrationem refrigerationem æſtus libidinis intelligant, quaſi virtus altiſſimi veluti vmbra quædam ita eſſet ſacræ virginis carnem refrigeratura, vt ſine vllo libidinoſo voluptatis ſenſu conceptura eſſet. In hanc ſententiam Aug. hom. 44. & Greg. li. 17. Moral. cap. 12. & l. 33. cap. 3. & Beda hoc loco interpretantur. Alij, vt Bernardus ſermone 3. de Aſcenſione Domini, & Greg. libro 33. Mora. cap. 3. ad hunc modum. *Quia vmbra*, vt verbis Gregorij vtar, *non aliter exprimitur, niſi per lumen, & corpus, virtus ei altiſſimi obumbrauit, quia in eius vtero lux incorporea corpus ſumpſit: ex qua videlicet obumbratione, omne in ſe refrigerium mentis accepit.* Alij obumbrare putant, accipi pro protegere, ſicut vmbra in ſcripturis ſæpe protectionem ſignificat, Pſal. 16.

Pſalm. 16. 8. *Sub vmbra alarum tuarum proteges me à facie* A *impiorum, qui me afflixerunt*, & Pſalm. 56. 2. *Et in vmbra alarum tuarum ſperabo, donec tranſeat iniquitas*, & Iſaiæ 30. 2. *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Ægypti*, & c. 49. 2. *In vmbra manus ſuæ protexit me*, & cap. 51. 16. *Poſui verba mea in ore tuo & in vmbra manus meæ protexi te.* Idem Baruch 1. 12. Sic Euthymius, & ante illum Hilar. 2. de Trinit. *Atq; vt nequid per humani corporis imbecillitatem diſſideret, virtus altiſſimi virginem obumbrat infirmitatē eius veluti vmbram circumfuſa confirmans, vt ad ſementiuam ineuntis ſpiritus efficaciam, ſubſtantiam corporalem diuinæ virtutis inumbratio temperaret.* eamq́ue interpretationem pleriſque nouis interpretibus probari video, quaſi ſenſus ſit, *virtus altiſſimi obumbrabit tibi*, id eſt, proteget te, atque iuua- B bit, vt concipere ſine viro poſſis, quod natura tua facere non poteras. Non admodum diſſimilis eſt explicatio Theophylacti, *Virtus altiſſimi obumbrabit tibi*, id eſt, *teget te, quemadmodum gallina aut auis ſolet pullos ſuos ſub alis tegere, vt eos foueat.* Melius fortaſſe dixiſſet, ſicut ſolet auis oua ſua tegere, vt eius calore pulli gignantur, excludanturq́ue. Hac enim ratione videtur Spiritus ſanctus ſanguinem virginis in eius vtero fouiſſe, calefeciſſeq́ue, vt homo Chriſtus gigneretur. Melior hæc eſt interpretatio, quam alia, quam idem affert Theophylactus, vt Græcum verbum ἐπισκιάζειν, accipiatur pro σκιαγραφεῖν, id eſt, extrema picturæ lineamenta ducere. Nam non ſolum prima corporis Chriſti lineamenta duxit virtus altiſſimi, ſed corpus ipſum totum omnino formauit, atque perfecit. Suſpicor ego C Græcum verbum ἐπισκιάζειν, pro Hebraico poni העבין nube obducere, id eſt, impluere, nam nube pluuia ſignificatur, quaſi dicat fore, vt virtus altiſſimi ſic in virginem impluat, vt eam fœcundet, atque grauidam efficiat, ſicut ſolet pluuia terram fœcundare. Quæ interpretatio eo magis congruit, quod ſoleat vterus mulieris in ſcriptura terra vocari, quod acceptum foueat ſemen, & germen producat. In quam ſententiam illud veteres auctores citare ſolent, *Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes, terra dedit fructum ſuum*, id eſt, vterus virginis Saluatorem peperit, Pſalm 66. 6. 7. & illud, *Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuum.* Pſalm. 84. 13. & *Non eſt occultatum os meum à te, quod feciſti in occulto, & ſubſtantia mea in inferioribus terræ*, Pſalm. 138. 15. Vide- D tur angelus ſummo conſilio nomine virtutis, & altiſſimi vſus eſſe, quia de ea re agebat, quæ diuinam maxime potentiam poſtulabat, quam nomeñ vtrumque declarat. Scitum eſt nomen altiſſimi abſolute pro Deo poni ſolere Numer. 24. 16. Pſalm. 17. 14. & 20. 8. & 82. 19. & 45. 5. 49. 14. & 86. 5. & 90. 1. & 106. 11. Nititur hoc loco articulus vnus fidei noſtrę, quo credimus Chriſtum non ex viro, ſed ex Spiritu ſancto fuiſſe conceptum. Auguſtinus ſermone 11. de tempore, *Idcirco tibi frater virtutem ſancti Spiritus angelicus ſermo prætexit, ne coniecturis carnalis diſputationis hebetatus cœleſte tibi ipſe myſterium terrena argumentatione confundas.* Et Leo ſer- E mone 2. de Natiuitate Domini. *Origo diſſimilis, ſed natura conſimilis: humano vſu, & conſuetudine, quod credimus, caret, ſed diuina poteſtate ſubnixum eſt, quod virgo conceperit, virgo peperit, virgo permanſerit. Non hic cogitetur parientis conditio, ſed naſcentis arbitrium, qui ſic homo natus eſt, vt volebat, & poterat. Si veritatem quæris humanæ naturæ, cognoſce materiam: ſi rationem ſcrutaris originis, virtutem confitere diuinam.* Quo autem ſenſu Chriſtus de Spiritu ſancto conceptus, natusq́ue dicatur apud Matthæum cap. 1. 20. docuimus.

Ideoq; quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei.] τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ. Quod ex te generatur, non quod iam generatum eſſet, ſed quod paulo poſt generan- A dum. Itaq; recte verteris, Quod ex te generatum fuerit. Quibus verbis non ortus, ſed conceptus ſignificatur, γεννᾶσθαι enim non eſt naſci, ſed concipi. quare noſter interpres *naſcetur* dixit pro gignetur, aut generabitur, ſicut apud Matthæum cap. 1. 20. quemadmodum & Diuus Auguſtinus alicubi notauit. Hæc duo verba *ex te* in pleriſq́ue Græcis codicibus non leguntur, neque legit Irenæus libr. 5. cap. 1. neque Euthymius, & Theophylactus in commentariis. Legit tamen idem Irenæus libro tertio, capit. 23. & Beda. Alii adnotauerunt, quod & Beda vidit, nomen *ſanctum*, non cum ſequentibus, ſed cum præcedentibus eſſe iungendum, vt non ſit ſenſus, *quod ex te naſcetur, vocabitur ſanctum*, ſed *quod ſanctum naſcetur ex te, vocabitur fi-* B *lius Dei.* Illud vero nemo, quod ſciam, obſeruauit nomen hoc *ſanctum* hoc loco vim potius aduerbii, quam nominis habere. Nam etſi, quod naſciturum erat, futurum erat ſanctum, tamen oratio angeli non tam exigebat, vt diceret ſanctum futurum, quam ſancte, id eſt, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, ſed ex Deo naſciturum, ſuperueniente in virginem Spiritu ſancto, vt proximis verbis dixerat, & virtute eam altiſſimi obumbrante. Itaque non vocat Chriſtum hoc loco ſanctum, propterea quod Deus eſſet, aut quod, vt homo, peccato careret, etſi ea etiam vtraque ratione ſanctiſſimus erat, ſed, quia ſancte, id eſt, ſine viro conceptus ita prorſus, vt etiamſi Deus non fuiſſet, illo tamen conceptus modo, id eſt, ſine viro: ſanctus, quia peccatum originale non habuiſ- C ſet, diceretur. Quod recte mihi videtur Leo Pontifex intellexiſſe ſermone 7. de Natiuitate Domini: *Naſcens itaque dominus noſter Ieſus Chriſtus homo verus, qui nunquam deſtitit eſſe Deus verus, nouæ creaturæ in ſe fecit exordium, & in ortus ſui forma dedit humano generi ſpiritale principium, vt ad carnalis generationis abolenda contagia eſſet regenerandis origo ſine ſemine criminis, de quibus dicitur, qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt*, & ſerm. 10. *Superueniente quippe in ea Spiritu ſancto, & altiſſimi obumbrante virtute incommutabile Dei verbum de incontaminato corpore habitum ſibi humanæ carnis aſſumpſit, qua & nullum contagium de concupiſcentia carnis traheret, & nihil eorum, quæ ad animi, corporisque naturam pertinent, non haberet:* & ſerm. 4. *Creator, ac dominus omnium rerum dignatus* D *eſt vnus eſſe mortalium, electa ſibi matre, quam fecerat, quæ ſalua integritate virginea corporeæ eſſet tantum miniſtra ſubſtantiæ, vt humani ſeminis ceſſante contagio nouo homini, & puritas ineſſet, & veritas*, & ſerm. 5. *Solus itaque inter filios hominum dominus Ieſus innocens natus eſt, quia ſolus ſine carnalis concupiſcentiæ pollutione conceptus.* Et Gregor. lib. 18. Mor. cap. 27. *Quod naſcetur*, inquit, *ex te ſanctum vocabitur filius Dei. Nos quippe etſi efficimur, non tamen ſancti naſcimur, quia ipſa naturæ corruptibilis conditione conſtringimur, vt cum propheta dicamus, Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum & in peccatis concepit me mater mea. Ille autem ſolus veraciter ſanctus natus eſt, qui vt ipſam conditionem naturæ corruptibilis vinceret, ex commixtione* E *carnalis copulæ conceptus non eſt.* Hoc ipſum Beda iiſdem dixit verbis.

Ioan. 1. 13.

Pſal 50. 7.

Vocabitur filius Dei.] Non placet interpretatio Euthym. qui tantum intelligit Chriſtum vocandum ab hominibus filium Dei propter admiranda, atque diuina opera, quæ facturus erat. Non enim eam cauſam angelus reddit, quamobrem filius Dei vocandus eſſet quod diuina facturus eſſet opera, ſed quod Spiritus ſanctus ſuperuenturus in virginem, eamq́ue virtus altiſſimi obumbratura eſſet: neque vocandi verbum vocare ſignificat, ſed eſſe, quemadmodum ſupra verſ. 32. ex Hebræorum idiomate notauimus. Alii omnes, quos viderim, ita interpretantur, quaſi de Chriſto, vt

Deo, aut certe, vt homine, in vnam cum Deo perſonam aſſumpto loquatur angelus. Vtraque enim ratione Chriſtus verus, naturaliſq́; Dei filius eſt. Vt Deus quidem, quia æterna à Deo generatione productus: vt homo, quia licet in tempore genitus, in vnam tamen cum Deo filio perſonam vnitus eſt. Quare non duo filii, ſicut non duæ perſonæ: ſed vnus filius, ſicut vna perſona eſt. Quamobrem antiqui illi auctores Neſtorii hæreſim duos in Chriſto filios, ſicut duas perſonas fingentis ex hoc loco refutarunt, vt Greg. li.18. Mor.cap.27. & Beda in comment. huius loci. Quanquam ego quidem alium arbitror eſſe ſenſum, vt non de Chriſto, qua Deus, neque qua homo perſonę coniunctus diuinæ, ſed de ſola conceptione, humanaque generatione hoc intelligatur, quaſi dicat angelus, *vocabitur*, id eſt, erit *filius Dei*, quia non à viro, ſed à Deo virtute Spiritus ſancti generabitur. Neque enim de Chriſti natura, ſed de modo generationis angelus agebat. Et cauſa, quam reddit, quam ob rem filius Dei futurus ſit, quod Spiritus ſanctus ſuperuenturus eſſet in virginem, eamq́ue obumbratura virtus altiſſimi, non erat apta ad probãdum eo ſenſu Chriſtum Dei filium futurum fuiſſe, quatenus Deus, aut quatenus homo in eandem cum Deo perſonam aſſumptus erat, quia potuit etiam purus homo Spiritu ſancto ſuperueniente, & virtute altiſſimi virginem obumbrante concipi, qui neutro illo modo filius eſſet Dei, cum neque Deus eſſet, neq; diuinæ coniunctus perſonæ. Ad probandum autem id, quod naſciturum erat ex virgine, Dei filium futurum fuiſſe eo ſenſu, quo expoſui, aptiſſima ratio fuit angeli, quia non ex viro, ſed ex ſolo Deo cõcipiendus erat. Itaque etiamſi Chriſtus Deus non fuiſſet, illo tamen modo genitus, quo genitus fuit, merito Dei filius vocatus fuiſſet: non ſolum vt cæteri viri ſancti, de quibus dictum eſt: *Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes*, ſed ſingulari quadam, & propria ratione, quod non alium, quam Deum haberet patrem, non ab alio, quam ab eo generatus. Eodem prorſus modo, quo Lucas infra cap.3.38. Adamum filium Dei vocat, quia non à viro, ſed à Deo genitus fuerat, *Qui fuit Cainam, qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adã, qui fuit Dei.* Intelligitur enim nomen *filius*, ſicut in omnibus ſuperioribus. Quid igitur? peribitne nobis hic locus, & contra Neſtorianos inutilis erit? Non perit: nam non deſunt nobis ſcripturæ teſtimonia, quibus eum Neſtorii errorem refutemus, & quidem multo melius ex hoc ipſo loco, & ex proximis verbis Gregor. refutauit li.9 Regiſtri epiſt.61. Nam cum angelus dicat hoc loco, *Quod naſcetur ex te*, Eliſabeth ver.43 dicit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* vnde colligit Gregor. eandem virginem, & matrem hominis, de quo angelus, & matrem Dei, de quo Eliſabeth loquitur, ſimul fuiſſe: quare non duos, ſed vnũ fuiſſe filium: non enim alia de cauſa Neſtorius negabat Bea. Virginem θεοτόκον, id eſt, Dei matrem, ac genitricem eſſe, niſi quia duos in Chriſto ponebat filios. Quod autem hinc noui quidam argumentantur Ariani non fuiſſe Chriſtum filium Dei, antequam conciperetur, quia dicit angelus *Vocabitur*, id eſt erit, quaſi ante non fuiſſet, & ipſum ineptum eſt, & ineptius à Caluino refutatur. Nam ſi is, quem expoſui, ſenſus eſt, non eſt negandum eo modo, quo dicit angelus, *Vocabitur filius Dei*, priusquam conciperetur, Dei filium non fuiſſe, cum idcirco Dei filius appelletur, quia eo modo, id eſt non ex viro, ſed ex Spiritu S. conceptus eſt. Si vero is, quem alii auctores tradiderunt, reſpondendum, loqui angelum de Chriſto, quatenus homo eſt, quomodo, antequam conciperetur, Dei filius non erat, quia nec homo erat. Quare inepte Caluinus, vt Serueti noui Ariani argumentum effugeret, interpretatus eſt, *vocabitur*, id eſt, declarabitur *filius Dei*. Quo enim modo cum hac interpretatione ratio angeli cohærere poteſt, *Ideo, quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei?* Non debemus litteris ſacris abutentes hæreticos refutare. Quod non ſolum Caluinus nunc, ſed iam etiam olim Tertullianus, aut quicumque libri eius de Trinitate, qui eius legitur nomine, auctor fuit, hoc loco fecit. Nam cum quidam, vt ille dicit, hæretici, vt res eſt, Catholici, ex hoc loco colligerent eundem filium hominis, ac filium Dei eſſe, cum dicat angelus, *Quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei*: reſpondet non vnum eſſe, ſed duos: hæreſis manifeſta Neſtorii in Epheſino poſtea concilio condemnata, niſi quis fortaſſe aliter poteſt, quam ego Tertullianum interpretari. Hæret
B ille in particula illa, &, magnamq́ue in ea vim eſſe putat, *Ideo & quod naſcetur ex te*, quaſi dicat, non ſolum verbum illud æternum, quod ante erat, ſed etiam homo, qui ex te naſcetur, vocabitur filius Dei. Subtiliter, & vere, ſed ad locum, de quo agimus, non ſatis accommodate. Non enim homo cum verbo, ſed cum conceptionis modo comparabatur. Ita habet quidẽ vim illa particula, &, ſed aliam, quam Tertullianus exiſtimat, nempe non ſolum tu ſuperueniente in te Spiritu ſancto, & obumbrante tibi altiſſimi virtute ſine corruptione vlla concipies, ſed etiam, quod ex te naſcetur ſanctum vocabitur filius Dei, vt inde intelligas filium non futurum viri: neque enim patrem è cœlo quæreret, ſi in terris haberet.

Pſal. 81. 6. Ioan. 10. 34.

Contra Neſtorianos.

Obiectio Arianorum diluitur.

Seruetus noſtri ſæculi Arianus.

Tertulliani locus ſuſpectus refellitur.

36. *Et ecce Eliſabeth cognata tua.*] Proponit Mariæ an-
C gelus, vt dictis fidem faciat, nõ iam rationes in re, quæ non naturali vlla ratione, ſed ſola diuina poteſtate facienda erat: at præſens, & domeſticum exemplum, quod fortius, quam ratio vlla mouere ſolet. Præſens, quia oculis ſuis prægnantem Eliſabetham videre poterat, vt paulo poſt vidit. hanc vim habet illud, *Ecce*, quaſi rem præſentem oculis intuendam oſtendat. Ideo non Euam ſine viro de viro formatam, non Rebeccam, non Rachelem, quæ & ipſæ ſteriles peperiſſent, ſed Eliſabetham, quæ & viuebat tunc, & cum ſterilis eſſet, grauida erat, & in proximo, vt facile adiri poſſet, habitabat, exemplum proponit. Domeſticum vero, quia Eliſabetha eius cognata erat, vt eam facile poſſet inuiſere, & an ita eſſet, oculis cernere. Quæ omnia Chryſoſtom. homil.49. in Geneſ. obſeruauit. Quomodo
D Eliſabetha, quæ vt ſupra verſ.6. Lucas dixit, erat *de filiabus Aaron*, cognata Mariæ eſſe potuerit, quæ erat ex tribu Dauid, apud Matthæum cap.1.17.18. diſputauimus.

Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua.] Sicut tu non in ſenectute, ſed in virginitate tua conceptura es. In hoc enim ſenectuti virginitas comparatur, quod vtraque concipiendi impotens ſit. Hanc vim habet particula *&*. Quod non ſolum dixit *concepit*, ſed *concepit filium*, eo pertinere arbitror, vt & miraculi, & beneficii magnitudinem oſtendat, & ſimul indicet, quod ante dixerat, Mariam non filiam, ſed filium concepturam eſſe. Nam maioris potentiæ eſt filium, quam filiam ge-
E nerare. & cum mulier imperfectum animal ſit, & maius Dei beneficium filios parentibus dare, quam filias.

Et hic menſis ſextus eſt illi.] Sextum menſem pręgnanti Eliſabeth iam agi dicit, quaſi dicat eius vterum adeo iam intumuiſſe, vt latere non poſſet, atque adeo facile ex primo aſpectu eius cognituram Mariam verum eſſe, quod ipſe dixerat, Eliſabetham ſterilem concepiſſe. Simul, vt opinor, indicat adeo, quod dicit, verum eſſe concepiſſe Eliſabetham, vt ſexus iam à conceptu menſis agatur. Veriora enim putamus eſſe, quæ longius præterita ſunt: itaque interrogati aliquando, an liberales artes didicerimus, reſpondere ſolemus, iam diu.

Quæ

Quæ vocatur ſterilis.] Quæ hactenus ſterilis vocabatur, id eſt re vera ſterilis erat, vt verſ.32. & 35. hoc verbum expoſuimus. Non enim vocatam dicit ſterilem, quod ſterilis re ipſa non fuerat, aut vocari nunc, cum non ſit, ſed vere ſterilem fuiſſe, vereq́; concepiſſe. Senectutis ſimul & ſterilitatis Eliſabeth mentionem fecit, quia duo maxima ſunt ad concipiendum impedimenta naturę. vt cum Eliſabetham ſterilem, & ſenem concepiſſe Maria perſpexerit, facile ſe credat virginem poſſe concipere. Propterea enim, quemadmodum Ioannes Chriſti, ita conceptus ſterilis conceptum præceſſit virginis, vt ſicut ille ad credendum in Chriſtum, ita ſterilis partus ad credendum partum virginis viam muniret, animoſque hominum præpararet, vt Greg. Nyſſenus in oratione de ſancta Chriſti natiuitate, Chryſoſtomus hom.25. in Ioannem, & Theophyl. adnotauerunt.

37. *Quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum.*] Probat angelus hypotheſim ex theſi, potuiſſe Deum efficere, & vt ante ſterilis, & vt nunc virgo concipiat, *quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum.* Quod non dicit eſt, ſed *erit*, Hebræorum eſt phraſis, apud quos futurum modus eſt, vt vocant Grammatici, potentialis. Itaque ſenſus eſt, *Non erit*, id eſt, non poterit eſſe, vt Geneſ.21.10. *Verbum* hoc loco nonnulli interpretes proprie accipi putant pro eo, quod Deus futurum dicit, promittit, aut iubet: quaſi dicat angelus, quicquid Deus dicit, aut promittit, & facere poterit. Alii generalius *verbum* pro omni re ſumi, hancq́ue eſſe ſententiam, nihil omnino apud Deum impoſſibile eſſe. Hoc mihi magis congruere videtur, quia quo generalior ſententia eſt, eo eſt ad probandum, quod volebat angelus, efficacior, & quia parum dictu erat poſſe Deum facere, quicquid dixiſſet, promiſiſſet, iuſſiſſetue, & quia vſitatum eſt Hebræorũ idioma, quemadmodum ſæpe docuimus, vt דבר *verbum* rem omnem appellent, infra cap.2.15. & quia, qui hanc interpretationem idcirco refugiunt, quod nimis generalis eſſe videatur, nec intelligant, quomodo vera eſſe poſſit, cum multa ſint, quæ Deus facere non poſſit, mori, mentiri, peccare, alium Deum facere, infectum efficere, quod factum ſit, & hoc genus alia, quæ ſubtiliter in ſcholis diſputantur: nimis mihi tenuiter videntur de Dei ſentire poteſtate, & totam fere ſcripturam abolere. Nam ſi quia ea, quæ paulo ante commemorauimus, facere non poteſt, generalem hanc ſententiam non admittunt: deleant & illam Marci 14.36. *Pater, omnia tibi poſſibilia ſunt*: deleant & illam alteram Matthæi 19.26. & Marci 10.27. *Omnia poſſibilia ſunt apud Deum.* Generalem igitur regulam, quam ſcriptura tradit, tenere nos oportet, & ab ea nihil, niſi, quæ aut ſcriptura ipſa excipit, aut quæ illis, quæ excipit, ſimilia ſunt, excipere debemus. Similia autem ſunt, quorum, cur poſſint, aut non poſſint fieri, ſimilis eſt ratio. Excipit ſcriptura, quod Deus ſe negare non poſſit, id eſt, fidem ſuam violare 2.Timoth.2.13. Excipit, quod impoſſibile ſit mentiri eum Hebr.6.18. Quærenda ratio eſt, cur hæc facere non poſſit. Nempe quia ſi poſſet, Deus non eſſet. Deus enim non eſt, qui Deus deſinere eſſe poteſt, & deſinit eſſe Deus, qui aliquid repugnans diuinitati facit, quale eſt, ſe ipſum negare, mentiri, peccare, mori: hæc enim omnia non potentiæ, ſed infirmitatis, & impotentię ſunt. Diuinitati autem infirmitas, & impotentia repugnat. Itaque vera eſt Auguſtini regula lib.5. de ciuit.c.10. & lib.26. contra Fauſtum cap.5. Deum omnia poſſe, præter ea, quæ poſſe non potentiæ, ſed impotentiæ eſt, quæq́; ſi poſſet, non eſſet omnipotens.

Hebraiſm.

Verbum apud Hebræos pro re.

Dei omnipotentia.

38. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum.*[Hæc eſt illa Mariæ ſingularis
A obedientia, quam tantopere veteres auctores laudauerunt, Euæq́ue inobedientiæ oppoſuere. Iren. lib.3. c.33. & lib.5. c.19. Tertul. in lib. de carne Chriſti, Gregor. Nyſſen. in oratione de ſancta Chriſti natiuitate, Auguſt. ſer.15. de tempore, & Theophyl. in commentariis. Cum enim ex angelo modum, quo ſalua virginitate conceptura eſſet, cognouiſſet, etſi ille ipſe modus humana æſtimatus ratione impoſſibilis videri poterat, non reſtitit, non diſceptauit credens, quod vltimo loco angelus dixerat, *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*: ſed ſeſe promptam, atque paratam diuinæ obtulit voluntati. Quod vero ſe domini ancillam vocat, non ſolum ad humilitatem pertinet, etſi ea ipſa
B humilitas, vt ait Ambroſ. & Beda maxima eo verbo declaratur: ſed etiam ſpectat ad diuinę potentiæ commendationem, quaſi dicat, ille dominus eſt, ego eius ancilla: iure ſuo de me poteſt, quicquid velit, facere, quemadmodum Theophyl. exponit. Sic Abraham Saræ vxori ſuæ dixit, *Ecce ancilla tua in manu tua eſt, vtere ea, vt libet.* Geneſ.16.6. quaſi dicat, eo ipſo, quod ancilla tua eſt, omnem in eam habes poteſtatem. Propterea Beata Virgo & ſe ancillam, & Deum non Deum, ſed Dominum vocat, vt & ſuam ſubiectionem, & illius poteſtatem vocabulis ipſis oſtendat. Ridiculum vero, & ineptum eſt, quod quidam hic hæreticorum interpretes argumentantur iniuriam nos facere Beatæ Vir-
C gini, dum eam Reginam mundi appellamus, aliiſq́ue ſimilibus ornamus titulis, cum ipſa ſe non Reginam, ſed ancillam appellauerit. Nam iſta ſane ratione nec matrem Dei, nec ſanctam, ac ne virginem quidem vocare deberemus, quia ipſa ſe non matrem Dei, non ſanctam, nõ virginem, ſed ancillam vocat. Nos Regis mundi matrem iure mundi Reginam appellamus, & tam ſolliciti iſti ſunt de honore Virginis, dum hæc dicunt, quam Scribæ, & Phariſæi de Dei honore ſolliciti erant, cum Chriſtum reprehendebant, quod in ſabbato curaret, & peccata remitteret, quæ ſolus remittere poſſet Deus. Iſtis quidem patronis, qui in defendenda Virgine tam diligentes videri volunt, ſi eius honos defendendus traderetur, ne virgo quidem eſſet, neq;
D enim pudet eos dicere, ſi non ante partum, tamen in partu ipſo fuiſſe corruptam, neq; præter cæteras mulieres haberet quicquam: id enim audiente populo concionabundi iactare ſolent.

Titulus Regina in B. Virgine cõtra hæreticos defenditur.

Hæreticorũ irreuerẽtia erga B. Virginem.

Fiat mihi ſecundum verbum tuum.] Dubiũ, ad hæc verba Maria ad Deum, an ad angelum dirigat: tamẽ quia dicit, *ſecundum verbum tuum*, non ſecundum verbum eius, probabilius ad angelum dirigi. Magis dubium eſt, vtrum optantis, an conſentientis verba ſint. Et Amb. quidem, Beda, & Euth. optantis eſſe putant, quaſi audito angelo non ſolum conſentiat, vt filius Dei ex Spiritu S. in ſe concipiatur, ſed etiam optet, ac oret, vt id quam primum fiat impatiens quodammodo moræ.
E Iren. vero lib.3. c.33. & Damaſc. lib.3. c.2. conſentientis eſſe dicunt, quam ſententiam Beda etiam approbauit, eoq́ue magis probo, cum verba hoc ſolum præ ſe ferant, vt quæ ante repugnare videbatur, non repugnet, ſed ſeſe offerat Deo. Solent quidam interpretes diſputare, quando, atq; quomodo Chriſti conceptio facta ſit. Hiero. in epiſtola ad Principiam virginem, & Bern. in ſermone quodam de B. Virgine, vt ſupra v.28. docuimus, dicere videntur Mariam Virginem, antequam ad eam veniret angelus, concepiſſe, nec angelum illi, quod futurum, ſed quod iam factum erat expoſuiſſe. Eam opinionẽ illo ipſo loco refutauimus. Alii fere omnes auctores ſtatim poſt iſta Mariæ verba conceptionem factam eſſe putant, Iren. li.3. c.33. & li.5. c.19. Et Tert. lib. de carne Chriſti, & Athan. in oratione de ſancta Deipara, & Damaſc. li.3. c.2. & Sedulius hunc locum carmine ad hunc modum exprimẽs,

Quando B. Virgo Chriſtum concepit.

Lib 2. Carm.

Angelus

Angelus intactæ cecinit prop[illegible]ta Mariæ,
Et dictum comitata fides, vterumq; puellæ
Sydereum mox impl[illegible]tonus.

Hoc tenendum:& quia, antequam Virgo conſenſum adhibuiſſet, ſemper angelus, tanquam de re futura locutus eſt, *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi*, &, *Ecce concipies, & paries filium*, & quia credibile eſt ſine conſenſu Virginis noluiſſe Deũ ex ea carnem accipere, & obtento conſenſu, non erat, quod conceptio differretur, cum nihil aliud expectare angelus videretur, quam vt virgo conſenſum legationi ſuæ adhiberet. Dictum eſt in hanc ſententiã eleganter ab Auguſt. ſer. de tempore 21. *Reſponde iam virgo ſacra, vitam quid tricas mundo? aſſenſum tuum angelus præſolatur, inde eſt, quod nuntius iſte moratur. Iam audiſti, Spiritus S. ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi, vt prolem gignas & virginitatem non perdas.* Quod attinet ad modum, recte Greg. li. 9. Regiſtri ep. 61. & Damaſc. lib. 3. de fide ca. 2. docuerunt non ſolum in eo Chriſti conceptionem ab aliorum hominũ conceptione fuiſſe diuerſam, quod ille ex Spiritu ſancto, alii viri opera concipiantur, ſed in eo etiam, quod alii paulatim, ſenſimq́ue in vtero formentur, antequam corpuſculum animetur: Chriſti vero corpus eodem momento, quo conceptum eſt, & formatum, & animatum fuiſſe, cuius rei magnum eſt argumentum, quod res tota à Spiritu ſancto facta ſit, qui ad agendum tempore non indiget: quodq́ue abſurdum eſſe videatur concedere corpus Chriſti informem aliquando fuiſſe maſſam, & alterius ſpeciei, quam humanæ.

Sine conſenſu B. Virginis non eſt conceptus Chriſtus.

Chriſti conceptio ſimul tota facta.

Et diſceſſit ab illa angelus.] Quod Euangeliſta notauerit angelum ſtatim diſceſſiſſe, non temere factum exiſtimarunt veteres auctores, etſi cauſam aliam alii reddiderunt. Athan. in oratione de ſancta Deipara, ne hæretici putarent non verbum Dei, ſed angelum illũ, qui ad Virginem venerat, fuiſſe, qui ex ea ſumpſiſſet carnẽ. Euth. vt ſignificaret Euangeliſta ſtatim poſt reſponſum, atq; conſenſum Virginis conceptionem fuiſſe perfectam. Itaq; quaſi confecta re, cuius cauſa venerat, perfunctusq́ue legatione ſua diſcedit angelus.

D 39. *Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum feſtinatione.*] Minime obſcurum eſt Euangeliſtam ſingulis pene verbis ſingulare Mariæ ſtudium in viſenda cognata ſua Eliſabethæ declarare voluiſſe. Hoc enim indicat quod dicit, *Exurgens*, id eſt minime morata, & *in diebus illis* id eſt paucis poſt diebus & *cum feſtinatione.* Vnde vero ſtudium illud tam diligens profectum fuerit, ideo, vt opinor, non dixit, quia neminem dubitaturum exiſtimabat. Qui dicunt experiendæ, probandæq́ue fidei cauſa tam ſubitam profectionem Mariam ſuſcepiſſe, non ſatis honorifice mihi videntur de illa ſentire, etſi Theoph. bonus auctor in ea quoq; videtur eſſe ſententia. Nam neq; curioſa certe erat, & de verbis angeli non dubitabat, cum illi dicat Eliſabetha v. 45. *Beata, quæ credidiſti.* Eam tamen opinionem, quia de honore Beat. Virginis aliquid detrahere videbatur, libenter amplexus eſt hæreticus interpres. Non ergo curioſitas, non infirmitas vlla fidei, quaſi experiri velit, verum, quod angelus dixerat v. 36. *Ecce Eliſabeth cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua*, verum eſſet: ſed charitas ſed humilitas. ſed Dei ſpiritus impulit, vt tanta cum diligentia cognatam inuiſeret. Duas priores cauſas Ambr. & Beda reddiderunt, *Vbi audiuit*, inquiunt, *hoc Maria, non quaſi incredula de oraculo nec quaſi incerta de nuntio, nec quaſi dubitans de exemplo, ſed quaſi læta pro voto, religioſa pro officio, feſtina pro gaudio in montana perrexit.* Tertiam obſeruauit Euth. vt exultatione Ioannis in vtero glorioſior eſſet Chriſti conceptio, & Ioannes, eiuſq́ue mater Eliſabetha Spiritu ſancto replerentur.

Caluinus notatur.

A *In montana.*] εἰς τὴν ὀρεινήν. In montanam (regionem) montes Iudææ intelligit, qui frequentibus etiam ciuitatibus habitabantur.

In ciuitatem Iuda.] In vnam ex ciuitatibus Iudæ Nõ nominat Euangeliſta ciuitatem, nec memini vllum bonum auctorem nominare. Nam qui dicunt fuiſſe Ieruſalem, nobiles ſcriptores non ſunt, & ſine vlla in hac re loquuntur probabilitate. Tantum dicit Lucas Iudæ ciuitatem fuiſſe: vt, niſi fallor, oſtendat longum fuiſſe iter, cum Nazareth, vbi virgo habitabat, in Galilæa, domus vero Zachariæ in Iudæa eſſet: & quidem, vt Brochardus, & alii, qui ea luſtrarunt loca, tradiderunt, ſed tantum leucis diſtaret à Ieruſalem.

B 40. *Et intrauit domum Zachariæ & ſalutauit Eliſabeth.*] Ambr. *Venit propinqua ad proximam, iunior ad ſeniorem. Nec ſolum venit, ſed etiam prior ſalutauit. Decet enim, vt quanto caſtior virgo, tanto humilior ſit. Nouerat deferre ſenioribus. Sit magiſtra humilitatis, in qua eſt profeſſio caſtitatis.* Ad eundem ferme modum ſcribit Beda.

41. *Et factum eſt, vt audiuit ſalutationem Mariæ Eliſabeth.*] id eſt ſtatim vt audiuit: voluit enim Euangeliſta ſignificare ſalutationem ipſam Mariæ cauſam fuiſſe, vt & Ioannes exultaret in vtero, & vterque mater ſimul, & filius Spiritu S. repleretur, quaſi Maria plena iam Deo, Dei ſpiritum in Eliſabetham, eiusq; infantem os ad loquendum aperiens exhalauerit: & quemadmodum parum ſobriæ mulieres vinum ſolent loquentes, aut ſalutantes, vt ille dixit, propinare, ita virgo caſtiſſima, & Spiritu S. gratiaq; plena videtur Spiritum illum ſanctum, quo redundabat, Eliſabethæ, dũ eam ſalutaret, propinaſſe. Quem quidẽ ſpiritum prius Ioannes infans in vtero, quã mater hauſit, hauſtumq́; in matrem effudit, atq; vniuerſa naturæ lex in re non naturali inuerſa eſt. Solent infantes in vtero clauſi ex matre vitalem ſpiritum capere, at Eliſabetha contra ex filio ſuo ſpiritum cepit. Adnotauerunt hoc Ambr. & Beda *Vide*, inquit Ambr. *diſtinctionem, ſingulorumq; verborum proprietatem. Vocem prior Eliſabeth audiuit, ſed Ioannes prior gratiam ſenſit. Illa naturæ ordine audiuit, iſte exultauit ratione myſterij. Illa Mariæ, iſte Domini ſenſit aduentum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Iſtæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisq; myſterium maternis adoriuntur profectibus, dupliciq; miraculo prophetant matres ſpiritu paruulorum. Exultauit infans, repleta mater eſt. Non prius mater repleta, quam filius, ſed cum filius eſſet repletus Spiritu ſancto, repleuit & matrem.*

Exultauit infans in vtero eius.] ἐσκίρτησε. Quod proprium eſt animalium præ luxu ſaltantium, ſicut ſolent pulli equini, & vituli ſaltare: inde ad fœtum, qui in vtero mouetur, Dioſcorides, & alii Græci medici tranſtulerunt. Qua ratione Ioannes exultauerit, vtrum ſentiens Saluatoris aduentũ, an ſine vllo ſenſu ſuo ſola diuina potentia, vt ex eius exultatione mater Eliſabeth intelligeret, quis ille eſſet, quem in vtero Maria geſtaret, diſputari inter interpretes ſolet. Caluinus pius ſcilicet auctor non ſolum nullum illi ſenſum, ſed ne gaudium quidem, aut motum vllum præter naturam illi tribuit. Naturale enim eſſe, vt gaudio geſtiente matre infans in vtero moueatur, & modo quodam exiliat. Itaque quod dicitur verſ. 44. *Exultauit in gaudio infans in vtero meo*, non ſic intelligi quaſi infans gaudio ſuo, ſed gaudio matris exultauerit. Quanto melius D. Aug. epiſt. 57. ad Dardanum. *Hæc ſunt certe verba Eliſabeth matris Ioannis, Beata tu in mulieribus & beatus fructus ventris tui, & vnde hoc mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Hoc autẽ vt diceret, ſicut Euangeliſta prælocutus eſt, repleta eſt Spiritu S. pro procul dubio reuelante cognouit quid illa exultatio ſignificaſſet infantis, i. illius veniſſe matrẽ, cuius præcurſor ipſe, & mõſtrator futurus eſſet.*

Caluinus reprehenditur.

Et rurſus in eadem epiſtola; *Vel propter Ioannem, qui nondum in hanc editus lucem, tamen exultauit in gaudio, quod vtique niſi operatione Spiritus ſancti fieri potuiſſe quis credat?* Alii diuinitus quidem exultationem illam factã fuiſſe putant, ſed ſine eius ſenſu, ſine cognitione, ſine fide, quemadmodũ & diuina potentia, ſine ſuo tamen ſenſu conceptus fuerat. Sic eodem loco Augu. & Eucherius q. in Luc. 3. Confirmant hanc opinionem multa. Primum quod Euangeliſta, vt Aug. argumentatur, de ſolo loquatur motu: de ſenſu vero, de cognitione, de fide infantis nihil dicat. Deinde quod etiam in vtero Rebeccæ duo infantes Iacob, & Eſau rixati fuerint, idq; quemadmodum Ioannes, vt magnum aliquod matri myſterium declararent Gen. 25. 22. cum tamen ſine vllo ſuo ſenſu id feciſſe credãtur. Præterea qđ ſi anticipatus in Ioanne fuiſſet rationis vſus, ſemper poſtea & in ipſo vtero, & in lucem editus eundem rationis vſum habuiſſet. Quod etſi Ambroſ. explicans illa verba: *Eliſabeth impletum eſt tempus pariendi*, ſponte concedere videtur, non video tamẽ vulgo credi. Sunt qui id etiam ex Græco verbo cõfirment σκιρτᾶν, quod, vt diximus, animalium ratione carentium, & infantium, ſine ſuo etiam ſenſu in vtero geſtientium propriũ eſt. Libentius plures ſequor auctores, melioribus præſertim rationibus ſuam mihi probantes opinionem. Omnium vero aliorum opinio eſt Ioanni ad Chriſti aduentum rationem anticipatam Iren. li. 3. c. 18. Orig. homil. 10. in Lucam, Cyrilli Ieroſolymitani Catech. 3. communi, Ambr. li. 4. de fide c. 4. & in commentariis in hunc locum, Hier. in Dialogo aduerſus Luciferianos Auctoris operis imperfecti hom. 27. Chryſ. hom. de ſancto Ioanne Baptiſta, Maximi hom. 1. de natiuitate Ioannis Baptiſtæ, Chryſologi ſer. 84. Bernardi in ſermone de natiuitate ſancti Ioannis, Theop. & Euth. in commentariis. Quin ſunt inter eos, qui exiſtimant propterea à Chriſto poſtea dictum eſſe Prophetam, maiorem Ioanne Baptiſta inter natos mulierum non ſurrexiſſe, quod in vtero Ioannes prophetaſſet, vt Origen. hom. in Lucam. 7. Cyrillus Hieroſol. Auctor imperfecti, & Theophyl. in iis locis, quos modo indicauimus. Argumenta quoque huius, quam contrariæ ſententiæ maiora ſunt. Primum ſi nihil Ioannes ſenſiſſet, nihil de illo magni nihil noui dictum eſſet: atqui perſpicuum eſt Euangeliſtam aliquid de illo diuinum, ac ſingulare dicere voluiſſe. Præterea quia quod angelus dixerat verſ. 15. *Et Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ.* non poteſt niſi tunc, cum in vtero Ioannes exultat, & quodam modo venientem ſalutat Chriſtum, eſſe completum. Cur enim dixit in vtero matris ſuæ Spiritu ſancto impletum iri, niſi quia exultaturus erat in vtero? Spiritu autem ſancto nemo niſi ſentiens repletur. Ad hæc quomodo Spiritu S. Ioannes repletus eſt, niſi quo ipſe repletus repleuit matrẽ? mater autem repleta fuiſſe dicitur Spiritu ſancto, quia præter naturæ ordinem exultare in vtero ſuo ſentiens infantem in prophetiam erupit, matremque Domini ſui ad ſe venientem agnouit. Eodem igitur modo Ioannes Spiritu ſancto repletus eſt: eodem modo quem indicauit matri, prius agnouit Chriſtum. Deinde, qđ dicitur verſ. 44. *Exultauit in gaudio infans in vtero meo*, non poteſt de gaudio matris, ſed de gaudio Ioannis intelligi. Si enim de gaudio matris intelligeretur, non ex filii exultatione matris gaudium, ſed ex gaudio matris, exultatio filii ſecuta eſſet. Atqui Eliſabeth ex filii exultatione minime obſcure indicat ſe & Chriſti matrem cognouiſſe, & lætitia tanta fuiſſe perfuſam, vt exclamauerit, *Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?* Prius igitur Ioannes exilit, quam mater eius Chriſti matrem agnoſceret, agnoſcensq́ue gauderet. Quod igitur primo loco ab alterius ſententiæ auctoribus obiicitur Euangeliſtam nihil de ſenſu, nihil de cognitione, nihil de fide Ioannis dicere: facile ſoluitur, ſatis iſthæc omnia dixiſſe, cum ad Chriſti aduentum exultaſſe dixit, indicãs haud dubie iam tum præcurſoris functum officio. Quod autẽ de filiis Rebeccæ in vtero rixantibus dicitur, ſimile non eſt. Neque enim id ad aduentũ Domini fecerunt, ſed aut naturaliter, dum diuerſis in vtero motibus agitabantur, quare ad ſignificandum myſterium Spiritus ſanctus vſus eſt: aut ſi aliquo ſupra naturam inſtinctu, certe ſine cognitione, quæ ad id, quod agebatur, non erat neceſſaria. Nec ſequitur, ſi anticipatus in Ioanne fuit rationis vſus, eundem in eo poſtea permanere debuiſſe, qa cum ad demonſtrandum tantum Chriſtum illa datus eſſet, neceſſe non erat, vt eo demonſtrato maneret: quemadmodũ in Prophetis poſtquam ea p̃dixerant, quę Deus volebat populo ſignificari non ſemper manebat Spiritus prophetiæ. Ex verbo autem Græco nihil argumenti ſumi poteſt, quia, etſi animantium ratione carentium proprie eſt, tamen ad homines lætitia geſtientes per metaphoram recte transfertur. Itaq; melius noſter interpres vertit *exultauit*, quam noui quidam, nouarumque ſtudioſi rerum *Exiliit*, nam exultare gaudio, aut lætitia Latini, imprimisq́ue Cicero paſſim dicunt. De qua exultatione, vt conſtat ex v. 44. Eliſabetha loquebatur, *Exultauit*, inquit, *in gaudio infans in vtero meo.*

Ioannis in vtero exultatio anticipatus rationis vſus.

Vulgata editio defenditur.

42. *Exclamauit voce magna.*] Quod Euangeliſta dicit exclamaſſe Eliſabetham voce magna indicat eam non humano, ſed diuino ſpiritu locutam fuiſſe, quo vſque adeo plena fuerit, vt continere ſe non potuerit, quin in clamorem eruperit.

Benedicta tu inter mulieres.] D. Aug. in epiſt. ad Dardanum vertit, *Beata tu inter mulieres, & beatus fructus ventris tui.* nullo diſcrimine ſententiæ. Benedicta autẽ dicitur inter mulieres, id eſt præ omnibus mulieribus. Quæ iſta ſit benedictio, & quare inter mulieres, non inter homines Maria dicatur benedicta, diximus v. 28. Vel hinc apparet hanc vocem Eliſabetham Spiritu S. afflatam emiſiſſe, quod eadem dixit verba, quæ angelus dixerat, quaſi dicat, nunc intelligo merito te ab angelo benedictam inter mulieres appellatam, cum mater ſis domini mei. *Nouit*, inquit Ambroſ. *ſermonem ſuum Spiritus ſanctus, neque vnquam obliuiſcitur* & Beda, *ſimul*, inquit, *intuendum, quod eadem voce Maria ab Eliſabeth, qua à Gabriele benedicitur, quatenus & angelis, & hominibus veneranda, & cunctis merito fœminis præferenda monſtretur.* Idem Euth. adnotauit.

43. *Et vnde hoc mihi.*] Id eſt vnde, aut quare ego merui Orig. Ambr. Greg. lib. 9. Reg. epiſtola 61. Beda, & Euthym. Non ſunt ergo verba ignorantis, aut dubitantis, ſed ſe indignam affirmantis, vt Orig. Ambr. & Beda notauerunt. Eodem enim modo ſe nunc Ioannis mater indignam dicit, vt ad ſe mater Domini ſui veniat, quo ipſe poſtea Ioannes Matthæi 3. 14. ſe indignum dixit, vt ad ſe ſuſcipiendi baptiſmi cauſa Dominus ipſe veniret, vt Origen. Theophyl. & Euthym. obſeruarunt.

Vt veniat mater Domini mei ad me.] Apertus locus. & illuſtris cõtra Neſtorium. Vocat enim Eliſabetha Mariam matrem domini ſui, id eſt Dei. Eodem prorſus modo quo Dauid dixit Pſal. 109. 1. *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis*, & Eccleſ. c. 51. 14. *Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore ſuperborum ſine adiutorio.* Quibus duobus præclariſſimis locis veteris teſtamẽti Chriſtus Dominus, id eſt Deus appellatur. Colligitur enim ex hoc loco certiſſimum argumentum contra Neſtorium, Beat. Virginem vere, ac proprie matrem fuiſſe Dei, vt recte Greg. l. 9 Regiſtri ep. 61. obſeruauit.

Contra Neſtorianos.

Colligitur etiam aliud contra eos hæreticos, qui negarunt Chriſtum ex Virgine humanam ſumpſiſſe carnem, vt ait Fulgent. li. de incarn. & gratia Chriſti ca. 2. Quo enim modo mater Dei vocari potuit, ſi Chriſtus ex ea Deus carnē vere non ſumpſit? Adnotauit Theophyl. ſolam B. Virginem ante partum vocari matrem, alias mulieres non niſi poſt partum, quod aliæ omnes vſque ad partum in abortus faciendi periculo verſentur, quo illa careret. Nimis fortaſſis hoc eſt argutum.

[*Hebraiſm.*]

Et benedictus fructus ventris tui.] Fructum ventris Hebræi filios appellant, ſicut & Galli, vt Pſ. 126. 3. *Cum dederit dilectis ſuis ſomnum, Ecce hæreditas domini filij: merces, fructus ventris*, & Pſ. 131. 11. *De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam*, id eſt ex filiis tuis ſucceſſores tibi regni dabo, & Sap. 4. 5 *Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti*, id eſt impiorum filii, antequam ad maturam ætatem perueniant, morientur. Hoc addidit Eliſabetha verbis angeli, vt Mariam ſupra cæteras mulieres benedictam, ac felicem declararet, quod aliæ mulieres etiam ſanctæ, & benedictæ, non ſemper benedictos, & ſanctos gignant filios: Maria vero & benedicta ipſa ſit & filium genuerit benedictū, vt Theophyl. aduertit. Benedictus autem vocatur fructus ventris Mariæ non ſolū quia Deus erat, ſed etiam quia homo Spiritu S. & diuinitate plenus. Itaque partim eodem modo, partim diuerſo atque mater benedictus appellatur. Eodem quidem modo, quia homo, quia Spiritu ſancto plenus, vt mater: diuerſo, quia & ex ſe, & magis plenus, & quia ſine viro conceptus, vt Græcus ille apud D. Thom. ait: & quia per eum omnes gentes benedicendæ erant. Putat Theophyl. coniunctionem illam. *Et*, hoc loco cauſalem eſſe vt Pſal. 59. 3. *Iratus es, & miſertus es nobis*, id eſt, quia miſertus es nobis, vt ille quidem interpretatur, & Iſaiæ 64. 5. *Ecce tu iratus es, & peccauimus*, id eſt quia peccauimus. Ita vt ſenſus huius loci ſit, ideo tu benedicta es inter mulieres, quia benedictus eſt fructus ventris tui. Res quidem ipſa vera eſt: neque enim Maria inter omnes mulieres benedicta fuiſſet, id eſt, tam ſingularem gratiam, prærogatiuamque præ cæteris conſequuta, niſi Chriſtus benedictus fuiſſet, à quo & ipſa benediceretur. *De plenitudine enim eius nos omnes accepimus.* Sed an is ſit huius loci ſenſus, magis non negare audeo, quam affirmare.

[*Et pro quia in ſcriptura.* — *Ioan. 1. 16.*]

[*Ecce pro ſtatim in ſcriptura.*]

44. Ecce enim.] Id eſt ſtatim, vt ſupra v. 31. *Ecce concipies* & v. 20. *Ecce eris mutus*, id eſt ſtatim concipies, & ſtatim mutus eris, niſi quod illic res futura videnda demonſtratur, hic præterita ſub aſpectum ſubiicitur.

Vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.] Opponit voci Ioannem; auribus vterum. Quaſi dicat verbum Dei iam in Mariæ conceptum, & eius locutum ore à Ioanne in vtero adhuc incluſo veluti ſympathia quadam recognitum fuiſſe, & quaſi Echo loquente verbo reſonuiſſe voce. Erat enim Chriſtus verbum, quod erat in principio apud Deum: erat Ioannes vox clamantis in deſerto. Præter conſuetudinem meam hoc dico, ac veritus ne nimis fortaſſe ſubtile ſit. Illud firmum ac ſolidum, Eliſabetham ſignificare voluiſſe vocem Mariæ, exultationis infantis: exultationem infantis, gaudii ſui, & repletionis Spiritus ſancti cauſam fuiſſe, vt ſupra ver. 41. diſſeruimus.

45. Et beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi à Domino.] G. *καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα, ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ κυρίου.* Beata, quæ credidit, quia perficientur quæ dicta ſunt illi à Domino. Noſter interpres videtur legiſſe σαυτῇ ideo vertit. *Quæ credidiſti, & perficientur in te, quæ dicta ſunt tibi à Domino*, quemadmodum legit Ambroſius. Quamquam aut in Ambroſio, aut in Beda vitium eſſe neceſſe eſt, nam Beda verbis Ambroſii vtens ait, *beata quæ credidit*, ſicut & Orig. hom. 7. vnde ſua ſumpſit Ambr. Quod attinet ad ſenſum nullum diſcrimen eſt, cum ſiue per ſecundam, ſiue per tertiam loquatur perſonam, de Maria loqui perſpicuum ſit. Ac fortaſſis aliquanto maiorem tertia, quam ſecunda perſona emphaſim habet, dum hypotheſis ad theſim quodammodo reuocatur.

Quoniam perficientur, quæ dicta ſunt tibi à Domino.] Dictio *à Domino παρὰ κυρίου*, referri pōt aut ad verbū *ἔσται τελείωσις perficientur*, vt ſit ſenſus perficientur à Domino: aut ad *τοῖς λελαλημένοις, quæ dicta ſunt tibi*, vt ſenſus ſit, quæ tibi à Domino dicta ſunt, ſed vicinitas ipſa verbi poſtulat, vt ad alıud, *Quæ dicta ſunt tibi* referatur. Non ſolum re ipſa grauidum oſtendens vterum, ſed verbis etiam confirmat Mariæ vera eſſe, quæ ab angelo dicta fuerant, dicens ea & à Domino dicta eſſe, id eſt ab angelo iuſſu Domini, & ita eſſe, quemadmodū dicta fuerant, perficienda, & ideo perficienda, quod Maria credidiſſet. Quaſi dicat illi, quod multis poſtea Chriſtum legimus ſolitum dicere, *Secundum fidem tuā fiat tibi.* Declarat Eliſabetha ſe Spiritu ſancto ad Chriſti aduentum impletam fuiſſe v. 41. quia continuo vaticinari cœpit. Et quidem paucis verbis de præteritis, præſentibus & futuris rebus vaticinatur, vt Gregorius hom. in Ezechiel. 1. & Beda hoc loco notauerunt. De præteritis cum dicit, *beata, quæ credidiſti*: de præſentibus, cum Mariam vocat matrem Domini ſui: de futuris, cum dicit fore, vt omnia, quæ Mariæ à Domino dicta fuerant re ipſa perficiantur.

46. Et ait Maria.] Cecinit prophetico afflata ſpiritu. Vtraque enim & Eliſabetha, & Maria prophetauit: Maria de ſe, Eliſabetha de Maria, quia in vtero gerebat eum, qui omnium prophetarum finis erat. Orig. homil. 8. & Ambroſ. in commentariis huius loci ad hunc modum ſcribunt, *Neque otioſum videtur eſſe, quod & ante Ioannem Eliſabeth prophetauit, & Maria ante Domini generationem. Serpunt enim iam teſtamenta ſalutis humanæ. Nam ſicut peccatum à mulieribus cœpit: ita etiam bonum à mulieribus inchoatur, vt fœminæ quoque muliebria opera deponentes infirmitati renuntient: & anima, quæ non habet ſexum, vt Maria, quæ neſcit errorem, religioſo imitetur ſtudio caſtitatem.*

Magnificat anima mea Dominum.] Laudibus tollo: gratias illi ago ex intimis animi mei ſenſibus. Beda, *Tanto*, inquit, *me Dominus, tamque inaudito munere ſublimauit, quod non vllo linguæ officio explicari, ſed ipſo vix intimi pectoris affectu valeat comprehendi, & ideo totas animi vires in agendis gratiarum laudibus offero.* Eodem modo dixit Dauid Pſ. 33. 3. 4. *In Domino laudabitur anima mea, audiant manſueti, & lætentur. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomē eius in idipſum.* Et Pſ. 34. 9. *Anima autem mea exultabit in Domino, & delectabitur ſuper ſalutari ſuo.* Et Pſ. 102. 1. 2. *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt, nomini ſancto eius, Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius*, & Pſ. 103. 1. *Benedic anima mea Domino, Domine Deus meus magnificatus es vehementer.* Itaq; ex conſuetudine ſcripturę dicimus hanc phraſim hominis eſſe, magnum in ſe Dei beneficium prædicantis, & pro eo gratias agentis.

47. Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.] Euthym. Gauiſa eſt anima mea in Deo ſaluatore meo. Atque is quidem videtur eſſe ſenſus, ſi verba tantum, non verborum etiam originem conſideremus. Mihi vero repetitio ſuperioris ſententiæ videtur eſſe. Nam minus cohæret, vt ſe in Deo gauiſam dicat, cum non de affectibus ſuis ſed de Dei laudibus loqueretur. Eſt vſitatiſſimū apud Hebræos, vt verſum vnū ſententia vna concludat: quæ eadē in prima, & ſecunda verſus parte diuerſis variata verbis repetatur, præſertim in Pſalmis, Iob, Prouerbiis, & Canticis omnibus, vt Pſal. 2. 4.

[*Hebraiſm.*]

Qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos. Quam ergo vocauerat animā, nunc ſpiritū vocat. Nam quamuis apud D. Paulum anima, & ſpiritus ita diſtingui videātur, vt anima pars inferior, ſpiritus pars ſuperior appelletur, vt ad Hebræos 4. 12. *Viuus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſq; ad diuiſionem animæ & ſpiritus*: aut anima, qua viuimus; ſpiritus quo ſecundum Deum viuimus, vt 1. Cor. 15. 45. *Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem*, tamen aliquando idem ſunt, vt 1. Cor. 7. 34. *mulier innupta, & virgo cogitat, quæ Domini ſunt, vt ſit ſancta & corpore & ſpiritu*, id eſt, corpore & anima. Atq; ita accipitur hoc loco. Vt recte explicauit Auguſt. in expoſitione huius cantici, *Magnificat*, inquit, *anima mea Dominū, & exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Vnus & idē ſpiritus, & ad ſeipſum ſpiritus dicitur, & ad corpus anima, quare anima dicitur ſpiritus, & è conuerſo.* Et rurſus, *anima dicitur, in quantum eſt vita corporis, ſpiritus autē in quantum eſt ſubſtantia ſpiritualis.* Et quod dixerat prius, *Magnificat*, dicit nunc, *Exultauit*, id eſt gaudio exultans laudauit. Laudat enim Deū, qui glorias prędicat, quātum ab eo accepturi beneficiū. Hoc eſt quod ait, *Exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo*, poſito, vt opinor, ex Hebræorū conſuetudine præterito pro futuro. Exultabit ſpiritus meus, quaſi dicat, non meipſam quaſi meruerim, ſed Deū laudabit anima mea, in eoq; gaudebit, atq; lętabitur, ab eo ſe fatebitur tantū accepiſſe beneficiū. Sicut dixit Dauid, *In Domino laudabitur anima mea*, id eſt Domino, non mihi hoc acceptū feram.

[*Anima & ſpiritus vſus in ſcriptura.* — *Hebraiſmus.* — *Pſal. 33. v. 3*]

In Deo ſalutari meo.] Prius vocauit Dominum, quod potentiæ nomen eſt, vt indicat D. Paulus 1. Corint. 8. 6. *Vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum.* nunc vocat Deum ſalutarem ſuum H. ישעי ſalutis meæ, id eſt ſaluatorem meum, quod nomen eſt beneficij. Indicat Deū & potuiſſe, & voluiſſe ſeſe ſaluare. *Vnde* (inquit Auguſt. in expoſitione huius cantici) *vtrumque profeſſa eſt & Dominum, & ſaluatorem, vt pro poteſtate, qua omni ſuæ creaturæ dominatur, iure metuēdum oſtenderet: pro bonitate verò, qua miſericorditer quoſdam ſaluat, dignum dilectione demonſtraret.*

48. Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.] ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Quia reſpexit, aut aſpexit in humilitatem ſeruæ ſuæ. Id eſt, non eſt dedignatus, non eſt auerſatus humilitatem ancillæ ſuę, ſed rationem illius habuit. Quid ſit Deum reſpicere Hebraica phraſi ver. 25. expoſuimus. Non eſt omnino abs re, quod in hunc locū ſcripſit Auguſt. *Reſpectus*, inquit, *Deus tribus modis accipi ſolet, videlicet ſecūdum cognitionē, ſecundum gratiam, ſecundum iudicium. De primo Apoſtolus, Omnia nuda, & aperta ſunt oculis eius; ſed per gratiam Deus nos omnes reſpicit, quia oculi Domini ſuper iuſtos, &c. De tertio in fine dicitur. Neſcio vos. Reſpicere per gratiam eſt prius abiectos, & derelictos viſitare.* Manifeſtum eſt Mariam velle rationem reddere, quamobrem eius anima magnificet Deū, & in ipſo exſultet ſpiritus eius, quia nimirum Deus ipſius reſpexiſſet humilitatem. Quibus verbis magnum aliquod à Deo beneficium acceptum ſignificari conſtat: quod autem id fuerit beneficium non ſatis conſtat. Tota in eo res vertitur, vt intelligatur, quid hoc loco humilitatis nomine ſignificetur. Tria enim in litteris ſacris eo ſolere nomine ſignificari, afflictionem, vilem, & abiectam conditionem, & eam virtutem, quæ ſuperbiæ opponitur, & elationi, & multi obſeruarūt, & res tam comperta eſt, vt animaduerſione non egeat. Virtutem hoc loco humilitatis ſignificare tanto fere omnium veterum, nouorumq; interpretum cōſenſu credendum eſt, vt nequaquam auderem, niſi & bonos ipſe ſecutus Auctores veteres, nouoſque diſſentire. De humilitatis virtute Orig. hom. 8. Auguſt. in expoſitione huius cantici, & ſermone de ſanctis 35. Beda in commentariis. Bernardus ſerm. 42. & 45. in Canticum canticorum hunc locum interpretantur. Quæſtio non eſt de re, ſed de horum verborum ſenſu. Nam ſi rem quidem ipſam conſideremus, cui dubium eſſe poteſt, vel minimam pietatis partem habenti, ſummam in Maria humilitatis fuiſſe virtutem? Si horum verborum ſenſum, eo minus credibile eſt de ſua Mariam virtute loquutam fuiſſe, quo maior in ea virtus excelluit. Haud enim ſcio an humilitatis ſit ſeipſum humilem non ſolum agnoſcere, ſed etiam profiteri. Sola inter virtutes humilitas ſeipſam ignorat, & neſcio quomodo fit, vt humillimus quiſq; ſimul vt humilitatem ſuam animaduertit, ac prodit, perdat. Deinde nō id agebat humillima, & ſanctiſſima Virgo, vt doceret ſuis meritis tantum ſe beneficium conſecutam, vt mater eſſet Dei; ſed potius vt ſe indignam omnino fuiſſe tanto beneficio declararet: noluit ergo dicere ſuam à Deo virtutem, ſed potius ſuam humilem, abiectamq; perſonam, & conditionem, & vt vno verbo dicam, ſuam indignitatem reſpectam fuiſſe, quod quamuis indigna prorſus eſſet, Deus ſe tanto honore dignatus fuiſſet. Hoc dicere & virginem, & humilem decebat. Præterea inter hæc verba, & præcedentia manifeſta apparet antitheſis. Dixerat, *Magnificat anima mea Dominum*, dicit nunc, *Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* Itaq; humilitatem ſuam Dei magnitudini opponit, eodemq; ſenſu, & ſe humilem, & Deum magnum vocat. Deum autē non vocat magnum, quaſi ſuperbum, ſed quaſi præcellentem, & ſupremum dignitatis gradum obtinētem: ergo & ſe non vocat humilem ab oppoſita ſuperbiæ virtute, ſed ab abiecta, viliq; conditione. Denique non ſolet humilitatis virtus ταπείνωσις, quo verbo Lucas hoc loco vſus eſt, ſed ταπεινοφροσύνη vocari, vt Actor. 10. 19. Epheſ. 4. 2. Philip. 2. 3. Coloſ. 3. 12. 1. Petri 5. 5. etſi humilem, id eſt virtute ſuperbiæ oppoſita præditum, ταπεινὸν vocatum legimus Matth. 11. 29. & 1. Petri 5. 5. Atque in hanc ſententiam Theophy. Euthym. & Auctor ille Græcus apud D. Thom. interpretatur, & niſi fallor Iuuencus his verſibus,

[*Deus quot modis reſpicit in ſcriptura. Heb. 4. 13. Pſal. 33. 16. Matth. 25. 12.* — *Humilitas tribus modis in ſcriptura accipitur.* — *Humilitas dum proditur, perditur.*]

— quod me dignatus in altum
Erigere ex humili celſam, cunctiſq; beatam
Gentibus, & ſeclis voluit Deus æquus haberi.

[*Lib. 1. Euā. hiſtor.*]

Sic etiam nonnulli recentiores interpretes intelligūt, quorum vnus dixit Mariam hoc loco humilitatē exercuiſſe, ſed non ſignificaſſe. Nam ſiue eius facta, ſiue verba conſideremus, omnia humilitatis plena ſunt, ſed quo magis omnia humilitate redundant, eo minus ſe humilem appellauit.

Ecce enim ex hoc.] Deinceps ex hoc tempore.

Beatam me dicent omnes generationes.] Declarat, quod dixerat, reſpexiſſe Dominum humilitatē ſuam, id eſt ex humili cōditione ad tantum honorem euexiſſe, vt ſe omnia ſæcula beatam ſint prædicatura. Opponit omnes generationes, id eſt omnia futura ſæcula tēpori præſenti, quod vocauit *hoc, Ecce enim ex hoc*; & omnes futuros homines vni Eliſabethæ, quæ ſe paulo ante beatam appellauerat, quaſi dicat, deinceps non ſolū tu ô Eliſabetha, ſed omnes omnino mortales beatā me eſſe prædicabunt, vt recte Theophyl. animaduertit. Cum autē dicit *omnes generationes*, etſi generaliter, & ſine vlla exceptione loquitur, tamen nō omnes ſine exceptione homines intelligit, ſed eos tantum, qui in Chriſtum filium ſuum credituri erant, vt Euthym. admonuit. Nam Iudæi quidē Gentiles, & hæretici maximeq; Caluiniani non laudibus eā, ſed conuitiis frequenter afficiunt. *Inſidiatur* enim ſemper *calcaneo eius* antiquus ille *ſerpens, qui erat callidior cunctis animātibus terræ.* Geneſ. 3. 1. 15. Cœpit Eliſabeth prima omnium

[*Caluiniſtæ B. Virginis conuitiatores.*]

Mariam beatam dicere ſupra verſ. 45. Secuta deinde eſt mulier illa, quæ de media clamauit turba, *Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti,* infra c.11.17.

49. *Quia fecit mihi magna.*] ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα. Ita ſolét ſeptuaginta interpretes miracula vocare ex Hebræorum imitatione, qui res magnas, & admirabiles גדלות appellant. Noſter interpres, etſi minus Latine, tamen eadem imitatione ſolet reddere *magnalia,* vt Exodi 14.13. Deutero.10.21. & 11.2. & Pſal.70.19. & 105.21. Magnum vero miraculum erat, vt ſine viro Deum hominemque virgo conciperet. Auguſt. in expoſ. huius cantici.

Magnalia.

Qui potens eſt.] Ὁ δυνατὸς, שדי. Potens, quod vnum eſt ex decem nominibus Dei, quæ Hierony. numerat. Apte vero hoc loco Maria Deum potentem appellauit, quia de miraculis agebat, in quibus efficiẽdis maxime oſtenditur diuina potentia, vt Theophyl. indicauit, & D. Auguſt. in expoſitione huius cantici, *Magnum,* inquit, *fuit, vt Virgo ſine virili ſemine filium conciperet. Magnum fuit, vt Dei patris verbum carne ſua indutum vtero geſtaret. Magnum fuit, dum ſe ancillam confeſſa eſſet, vt mater fieret ſui plaſmatoris. Qui potẽs eſt: quia credi poteſt eius potentia, potentem confeſſa eſt, ſed quanta, aut qualis, cõprehendi non poteſt.* Reddit Maria cauſam, cur omnes generationes beatam ſe prædicaturæ eſſent, Theophylact. Alij cauſam reddere exiſtimant, cur eius anima, vt ante dixit, magnificaret Dominum, quaſi dicat, ideo *magnificat anima mea Dominũ,* id eſt magnum prædicat, quia *fecit mihi magna,* vt Bernardus docet in ſermone quodam de Beata Virgine. Quam interpretationem nominum alluſio probabilem facere videtur, ſed illa tamen Theophylacti probabilior, quia violentum videtur, vt hæc particula cauſalis, *Quia* tam longè referatur.

Et ſanctum nomen eius.] Quidam ita hoc exponunt, quaſi hæc, & cætera, quæ ſequuntur, ſecunda pars ſint huius cantici, & quaſi abſolute Maria Dei nomen ſanctum eſſe dicat, eiuſque miſericordiam à progenie in progenies. Magis credo hæc, & quę ſequuntur, omnia epitheta Dei eſſe, quibus per periphraſim Deum deſcribat. Obſeruatu enim dignum eſt numquam Mariã à verſ. 49. vſq; ad finem Cantici Deum nominaſſe, ſed figura quadam oratoria, quæ maiorem habet gratiam, eum deſcripſiſſe, & honorificis epithetis, quaſi titulis, ornaſſe. Nec enim dixit, *Quia fecit mihi magna* Deus, quod vt breuius dictu erat, ita & ad ſententiam minus efficax, & ad orationis ornatum minus aptum: ſed dixit, *Quia fecit mihi magna, qui potens eſt.* Quod ergo ſequitur, *Et ſanctum nomen eius,* perinde eſt, ac ſi dicat, & cuius nomen eſt ſanctum; ſic enim Hebræi loqui ſolent, vt vnum relatiuum pro altero ponant, vt Pſalm 10.4. *Dominus in templo ſancto ſuo. Dominus in cœlo ſedes eius,* id eſt, cuius ſedes in cœlo eſt. Et rurſum eodem ver. *Oculi eius in pauperem reſpiciunt. palpebræ eius interrogant filios hominum,* id eſt, cuius oculi in pauperem reſpiciunt, & cuius palpebrę perſcrutantur hominum cogitationes. Et iterum ver. 7. *Quoniam iuſtus Dominus, & iuſtitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius,* id eſt, cuius vultus æquitatem vidit, neque perſonarum gratia mutatur, vt hunc iuſtificet, illum condemnet: hunc amet, illum odio habeat. & Pſalm. 17.31. *Deus meus, impolluta via eius,* id eſt cuius via impolluta eſt. Quo ſenſu nomen Dei ſanctum appelletur, etſi res eſt admodum facilis, non conſentiunt tamen interpretes. Nam Euthymius ſanctum, quaſi magnum atque eximium vocari putat. Theophylactus quaſi mundum, impollutum, incontaminatum, quod verbum Dei in vtero Virginis contaminatum non fuerit. Beda quaſi potens, ſegregatum à rebus omnibus, omneſque ſuperans, & excellẽs. Mihi ſanctum dixiſſe videtur quaſi venerabile, adorandum, & laudibus propter magna illa, quæ ſibi feciſſe dixerat, celebrandum. In hanc ſententiam Augu. exponit: *Hoc,* inquit, *nomen ſanctum eſt, cum ſanctũ eſt, cum ſanctũ gloriatur, à ſanctũ benedicitur, à peruerſis blaſphematur.*

Hebraiſmus.

50. *Et miſericordia eius à progenie in progenies.*] Hæc verba eodem modo interpretor, quo præcedentia. Cuius miſericordia eſt à progenie in progenies, id eſt perpetua, infinita, ſempiterna מדור לדור vt Pſal. 102.17. *Miſericordia autem Domini ab æterno, & vſque in æternum ſuper timentes eum.* Quem locum videtur hîc Beata Virgo, totidem verbis exprimere voluiſſe. Nec alia fortaſſe cauſa fuit, cur his vſa ſit verbis. Si qua vero alia fuit, hæc fuit opinor, vt ſignificaret Deum non ſolum in veterem illum populum, ſed etiam in eum, qui tunc erat, miſſo filio ſuo ſuam, quæ nulla temporis longinquitate exhauritur, exercuiſſe miſericordiam.

51. *Fecit potentiam in brachio ſuo.*] intelligendum, ἀπὸ κοινοῦ relatiuum *Qui,* ſicut in præcedentibus. Eſt enim continuata periphraſis, qua Deus ex rebus à ſe potenter, & mirabiliter factis eleganter deſcribitur. Brachium Hebræorum idiomate potentiam ſignificat, quod in brachiis ac lacertis virorum robur, & vires eſſe ſoleant. Exempla in Pſalmis paſſim occurrent, vt Pſalm. 10.15. & 36.17. & 43.4. & 70.18. & 76.16. & 78.11. Itaque ſæpe ſolet brachium, quo res magis explicetur cum potentia, & fortitudine coniungi, vt Iob 22.8. Pſalm. 88.11.14. Iſaiæ 51.9. & 62.8. & Danielis 11.6. Quod ergo dicit, *Fecit potentiam in brachio ſuo,* perinde eſt, ac ſi diceret, fecit potenter brachio ſuo, potenter manu ſua rem geſſit, aut declarauit, quàm potens brachium ſuum eſſet. Videtur etiam hac phraſi omne humanum auxilium excludi, quaſi dicat miracula illa quæ fecit, ſolum, & à nemine adiutum feciſſe, ſicut dixit Dauid Pſalm. 71.18. *Benedictus Dominus Deus Iſraël, qui fecit mirabilia ſolus,* & Pſalm. 135.4. *Qui facit mirabilia magna ſolus, quoniam in æternũ miſericordia eius.* Et Iſaias cap. 63.5. *Circumſpexi, & non erat auxiliator, quæſiui, & non fuit, qui adiuuaret, & ſaluauit mihi brachium meum, & indignatio mea ipſa auxiliata eſt mihi.* Non placet, quod Beda, Strabus, Theophylactus, & Græcus ille Auctor Diui Thomæ ſcribunt, brachium Dei hoc loco Chriſtum vocari, quia etſi vere Chriſtus Dei potentia, & Dei virtus eſt, *portanſq; omnia verbo virtutis ſuæ,* tamen neſcio an iſta interpretatio loco ſatis hæreat. De quo autem miraculo à Deo facto Maria loquatur, (loqui enim de aliquo videtur) nonnulli quærunt. Ac ſunt, qui de ipſa Chriſti incarnatione loqui putent, quæ magnum fuit certe miraculum, quaque Deus miſſo in carne filio ſuo ſummam ſuam potentiam declarauit, qua potentes dæmones, qui libere ante in hoc mundo dominabantur, de ſuo deiecit regno; humiles autem, qui in Chriſtum crediderunt, ad regnum erexit. Sic Auguſtinus in expoſitione huius cantici, & Cyrill. apud D. Thom. Alij ad præterita referunt, id eſt ad rerum primam creationem, & reliqua omnia, quæ Deus ab initio huius mundi potenter, admirabiliterque feciſſe in ſacris litteris perhibetur. *Omnia enim per ipſum facta ſunt.* Ita Beda. Alij ad præſentia referunt, quia Virgine pariente natura victa, & commutata eſt, quaſi Virgo in hoc potentiam Deum feciſſe dicat, quod fecit, vt Virgo ipſa conciperet, vt Theophyl. exponit. Mihi de rebus præteritis videtur loqui, quia & præteritis ſemper vtitur verbis, *Fecit, Depoſuit, Exaltauit, Impleuit, Dimiſit, Suſcepit,* & quia ſatis apparet hanc ſecũdam partem cantici hymnum potius eſſe, quàm prophetiam, In hymno autem magis conuenit credere cani res ante à Deo factas, quam prædici faciẽdas. Cæterum non exiſtimo

Brachium in ſcriptura pro potentia.

Heb.1.3.

Ioan.1.3.

exiſtimo de vno aliquo facto loqui, ſed vniuerſe de omnibus, quæ Deus ſolitus eſſet facere, ſicut fecit Anna 1. Reg. 22. & Dauid Pſal. 135.13.

Hebraiſmus.

Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.] Hebraiſmus הפיר diſperſit, diſsipauit, vt Pſal. 32.10. *Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat conſilia principum.* Sunt qui ad hunc modum verba coniungant, *Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui,* id eſt, eos, qui mente cordis ſui ſuperbi erant, vt Euthym. Alij ſic exponunt, vt ſi nomen Græcum διανοίᾳ ablatiuum ſignificet inſtrumenti, quaſi dicat cœpit eos ſuis ipſorum conſiliis. Admirabilior etiam videtur Auguſtini ſententia, qui interpretatur in expoſitione huius cantici, *Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui,* id eſt profundo conſilio ſuo, quaſi illud reciprocum *ſui* ad Deum referatur, quod ex Græcis verbis apparet fieri non poſſe. Ego hyppallagem eſſe arbitror, qua frequenter vtuntur Hebræi, *Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui,* pro Diſperſit cogitationes cordis ſuperborum, id eſt ipſorum conſilia, & machinationes. Diſperguntur autem, & diſſipantur conſilia, & cogitationes ſuperborum, cum in diuerſum euadũt exitũ, quam ipſi putabant. Superborum dixit potius, quàm impiorum, aut iniquorum, quia quamuis omnes iniqui, & impij intelligãtur, tamen ſignificantius hoc loco ſuperbi, quàm impij, aut iniqui vocantur. Quia ſuperborum conſuetudo eſt multa & varia agitare conſilia, quibus eorum ambitio nutriri ſolet, Simile quiddam de auaris Iacobus ſcribit c. 4.13. *Ecce nunc, qui dicitis, hodie aut craſtino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annũ, & mercabimur, & lucrum faciemus, qui ignoratis, quid erit in craſtino.*

52. *Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles.*] καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων. δυνάσται, dynaſtæ, quo etiam nomine Latini Auctores vti ſolent, dicuntur principes, ac Reges, quia potentes ſunt. Itaq; nomen *potẽtes* hoc loco non tam potentiam, quã officium, quo potentia exercetur, ſignificat, vt apparet ex adiuncto *de ſede,* id eſt, de throno, de ſolio regio. Multi enim potẽtes ſunt, qui Reges non ſunt, neque in throno ſedent. Hîc autem de Regibus loquitur. Quod ſequitur, *Et exaltauit humiles,* ad eundem modum intelligendum eſt, ex contrario, id eſt euexit humiles, & in regio ſolio collocauit, vnde Reges deiecerat: Repetendum enim, aut intelligendum eſt ἀπὸ κοινοῦ nomẽ θρόνου ſedis, aut ſolij, quod præceſſerat. Humiles autem non à virtute ſuperbiæ contraria, ſed ab abiecta, & humili conditione vocat. Opponit enim humiles potentibus, id eſt Regibus, & iis, qui in magno honoris gradu ſunt. Quò autem hic ipſe ſenſus alludat, id eſt de quibus potentibus, & de quibus humilibus loquatur, de eo ſolent interpretes diſſentire. Theophyla. Cyrillus, & Græcus ille Auctor apud D. Thomam *potentes* dæmones, qui ante Chriſti aduentum in mundo regnabant, humiles omnes homines, qui à dæmonibus vexabantur, intelligant: aut, vt Theophy. ait, *potentes* Phariſęos & Scribas, qui ſuper cathedram Moyſis ſedebant, humiles miſerum, & imperitum populum, cui onera imponebãt grauia, quæ ipſi ne digito quidem ſuo attingere volebant. Alij ad exempla ſuperiorum temporũ exiſtimãt Virginem alludere, vt ad Saulem, quẽ Deus de regio ſolio deturbauit, & ad Dauidem, quem ad regnum euexit 1. Reg 16.12.13. Ego Bedam ſequor, qui nullum aut præteritum, aut futurum etiã exemplum notari putat, aut ſignificari, quid factum faciendumue ſit, ſed quid Deus facere poſſit, ac ſoleat. Solet autem ſcriptura in Dei laudibus ponere, quod regna trãsferat, & alios de ſolio deiiciat, alios in ſolium euehat: qui cum inter homines ſumma potentia credatur eſſe Regum, in iis potiſſimum ſubigendis, dimouendiſq; diuina maxime poteſtas apparet Danielis 2. 21. *& ipſe mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque conſtituit,* & Eccleſ. 10.8. *regnum à gente in gentem transfertur propter iniuſtitias, & iniurias,* & Pſalm. 106.40. *Effuſa eſt contẽptio ſuper principes, & errare fecit eos in inuio, & non in via.* & Iob. 12.18. *Baltheum Regũ diſſoluit, & præcingit fune renes eorum.* & 1 Reg. 2.8. *Suſcitat de puluere egenum, & de ſtercore eleuat pauperem, vt ſedeat cum principibus, & ſoliũ gloriæ teneat.* Itaq; præteritum pro futuro ex Hebraicæ linguæ proprietate accipi puto, futurum rurſus alio Hebraiſmo pro modo, vt Grammatici vocant, potentiali, vt ſit ſenſus *depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles,* id eſt deponet, & exaltabit, hoc eſt, poteſt deponere, & exaltare.

Hebraiſmus.

53. *Eſurientes impleuit bonis.*] id eſt poteſt, ac ſolet implere, atq; locupletare. Sicut, quod ſequitur, *Et diuites dimiſit inanes,* id eſt, ſolet dimittere, & eos qui prius diuites erant, pauperes facere. Eodem enim modo hunc verſum interpretor, quo ſuperiorem, vt nullum certum notetur factum, ſed tantum dicatur, quid Deus facere poſſit, ac ſoleat, vt dixit Anna 1. Reg. 2.5. *Repleti prius pro panibus ſe locauerunt, & famelici ſaturati ſunt,* & Pſal. 33.11. *Diuites egerunt, & eſurierunt, inquirẽtes autem Dominum non minuentur omni bono.* Itaq; quod Theophylact. exponit, *Eſurientes* Gentiles, *diuites* Iudæos; & quod D. Auguſt. *eſurientes* humiles, *diuites* verò ſuperbos; & quod alij *eſurientes,* qui vt ait Chriſtus, *eſuriũt, & ſitiunt iuſtitiam: diuites,* qui ea abundant, id eſt, qui pro ſuo arbitrio corruptos ad ſe iudices flectunt, morale quidem eſt, non litterale.

Matt.5.6.

54. *Suſcepit.*] Etiam hoc loco intelligo relatiuum *qui,* ſicut in ſuperioribus, cum ſit perpetua deſcriptio Dei. ἀντελάβετο *Suſcepit* hanc vim Græce habet, vt declaret Deum populum ſuum iam omnino deiectum, deſertumque quaſi porrecta, aut ſuppoſita manu ſuſtinuiſſe, erexiſſeque, ſicut Dauid dixit Pſalm. 26.10. *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me; Dominus autem aſſumpſit me.* Similia ſunt exempla Pſalm. 3.6. & 17.17.36. & 62.9. & 86.30. & 72.24. 117.13. & 118.116. & 145.9. & 146.6.

Iſraël puerum ſuum.] Iſraëlem filium ſuum: ſic enim ſolebat Dominus populum illum appellare Oſe. 11.1. Suſcepiſſe igitur dicitur Iſraëlem filium ſuum Deus, quia cum maxime abiectus, & ſub Romanorum imperio afflictus populus ille erat, Chriſtus verus Rex venit, qui eum non à Romanorum, ſed à maiore diaboli tyrannide liberauit.

Recordatus miſericordiæ ſuæ.] Μνησθῆναι ἐλέους αὐτοῦ, vt recordaretur miſericordiæ ſuæ, id eſt vt oſtẽderet ſe miſericordiæ ſuæ oblitum non eſſe, ſed recordari. Sicut enim numquam verè obliuiſcitur Deus, ſed ad ſimilitudinem hominum tum dicitur obliuiſci, cum ita nobiſcum agit, quaſi noſtri oblitus eſſet. Pſal. 12.1. 41.10. & 43.24. & 73.19. ita etiã dicitur recordari, cum ita ſe erga nos gerit, quaſi prius noſtri oblitus fuiſſet, poſtmodum recordatus, id eſt, cum nos orantes exaudit, oſtendit ſe bene nobis velle, vt 1. Reg. 1.19. Eſther. 10.12. Pſal. 97.3. 102.14. & Ierem. 2.2. & Daniel. 14.37.

55. *Sicut locutus eſt ad Patres noſtros.*] Quaſi dicat, vt recordaretur miſericordiæ ſuæ, quam promiſerat patribus noſtris, ſcilicet Abraham, & ſemini eius in ſæcula. Patres intelligit omnes Patriarchas, ſed illos in primis, quibus Dei promiſſio de naſcituro ex ſemine ipſorum Chriſto facta fuerat, quales fuerunt Abraham Geneſ. 12.3. & 15.3. & 17.19. & 18.18. & 22.18. Iſaac Gen. 26.4. Iacob Gen. 28.14. Dauid Pſ. 131.11. Sed ſolũ nominauit Abraham, quia illi primum Chriſtus promiſſus fuerat, & quia ipſe omnium credentium futurus erat pater. Quod cum dixerit, *ſicut locutus eſt ad patres noſtros,* addat commutato caſu *Abraham, & ſemini eius in ſæcula,* ideo fecit, quod Græcum verbum

λαλεῖν

λαλεῖν, ſicut Latinum loqui vtrunq; admittat caſum. vſu ſaltem loquendi Eccleſiaſticorũ Auctorum. Illud *in ſæcula*, vel ad miſericordiam refertur, quaſi dicat, loquutum fuiſſe Deum, id eſt promiſiſſe patribus perpetuam miſericordiam: vel ad ſemen, quaſi dicat promiſiſſe Abrahamo, & omnibus eius poſteris, qui vſq; ad finem ſæculi futuri erant; ſenſus eodem redit.

An B. Virgo apud Eliſabetham vſque ad eius partũ manſit.

56. *Manſit autem Maria cum illa, quaſi menſibus tribus.*] Quæri hoc loco ſolet, vtrum Maria partui interfuerit Eliſabethæ, an antequam illa pareret, domum redierit. Pleriq; ante eius partum domum rediiſſe putant, à quibus hæc fere argumenta afferri ſolent. Primum, quod Euangeliſta dicat manſiſſe Mariam cum Eliſabetha, non menſibus tribus, ſed quaſi menſibus tribus, indicans non integros mãſiſſe tres menſes. Quod ſi ita eſt, non potuit Eliſabethæ partum videre, quia credibile eſt eam more aliarum mulierum nono mẽſe peperiſſe; cum autem Angelus ad Mariam venit, ſextus illi prægnanti menſis agebatur verſ. 36. vbi etiam ſignificatur ſextum menſem tranſactum non fuiſſe: itaque non poterat nonus menſis impletus eſſe, cum Maria ab Eliſabetha domũ rediit. Deinde, quod poſtquam Lucas dixit Mariã in domum ſuam rediiſſe, addidit, *Eliſabeth autem impletum eſt tempus pariendi*, indicans iam Mariam domum rediiſſe, cum Eliſabethæ tempus pariendi impletum eſt. Præterea, quod non videatur Euangeliſta taciturus fuiſſe, ſi Maria partui Eliſabethæ interfuiſſet, cum id ad rem maxime pertineret, & tanta diligentia narraſſet, quamdiu Maria apud cognatam manſiſſet. Denique non decuiſſe virginem intereſſe partui, & eam fuiſſe conſuetudinem, vt omnes virgines, etiam quæ domi eſſent, pariente aliqua muliere alio migrarent, vt graues Auctores Theophyl. Euthy. & Græcus Auctor D. Thomę. & Niceph. lib. 1. cap. 8. tradunt, qui huius ſententiæ defenſores ſunt. Ego tamen nihil omnino perſuadeo beatam Virginem ante partum Eliſabethæ ab ea non diſceſſiſſe. Primum, quia vix alia cauſa excogitari poteſt congrua, quamobrem Euangeliſta tempus notauerit trium menſiũ, quos apud Eliſabetham Mariam manſiſſe dicit, niſi vt indicaret vſq; ad eius manſiſſe partum. Præterea, quia credibile non eſt Mariam, quæ charitate impulſa cognatam, quia grauida erat, inuiſerat, & tamdiu cum ea fuerat, haud dubiè vt prægnantem adiuuaret, cum partui, id eſt dolori, atque periculo proxima eſſet, deſeruiſſe. Deinde, quia illa ipſa ratio, quæ illam impulerat, vt prægnantem inuiſeret, impellebat, vt eius expectaret partum. Inuiſerat, vt, quod Angelus dixerat ver. 36. *Et ecce Eliſabeth cognatatua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua*, re ipſa experiretur: quis dubitet voluiſſe etiam experiri partum? videreque, quo res euaderet, præſertim cum tam prope exitum eſſet. Ad hæc ſciebat vtique Maria Ioannis myſterium, quod Chriſti filij ſui pręcurſor futurus eſſet; quis ſibi perſuadeat noluiſſe natum etiam videre, quem tantum ſciebat Prophetam futurum eſſe, quem audiuerat præ gaudio ſe adueniente in vtero matris exultaſſe? Deinde quæ non dico cognata, ſed quælibet alia alicuius charitatis mulier, cum per tres apud prægnantem manſiſſet menſes, inſtante iam partu diſceſſiſſet? Cur ergo credamus feciſſe Mariam, quod aliam illam mulierem facturam fuiſſe indignũ eſt credere. Denique tempus cum hac ſententia rectè conuenit: agebatur enim ſextus iam menſis, ac fortaſſis exactus erat, verba enim Angeli non repugnant, verſ. 36. cum Maria ad viſitandam cognatam domo diſceſſit. Manſit tres apud cognatam menſes fortaſſis integros, vt poſtea dicemus: ſed eſto, integros non manſerit; certè fere integros manſiſſe negari non poteſt, & nonum Eliſabethæ menſem, ſi non exactum, inchoatum tamen fuiſſe, & fere tranſactum, cum ab ea Maria diſceſſit. Poterat ergo Eliſabetha parere, antequam Maria diſcederet, neque enim neceſſe eſt, quemadmodum experientia docet, vt nonus menſis, vt grauida pariat, tranſactus omnino ſit. Solent enim inchoato nono menſe aliæ mulieres citius, aliæ ſerius parere. Habet etiam hæc ſententia meliores Auctores, Origenem homilia 9. Ambroſium in commentariis, Bedam, Strab. Lyr. Auctorem Scholaſticæ, vt vocant, hiſtoriæ. Habet ipſam etiam Eccleſiam, quæ tertio menſe poſt conceptionem Chriſti Ioannis natalem celebrat. Argumenta vero, quibus alij Auctores in contrariam ſententiam adducti ſunt, facile ſoluũtur. Nam quod obiicitur Euangeliſtam non dicere Mariam manſiſſe apud Eliſabetham tribus menſibus, ſed *quaſi menſibus tribus*, nõ magis indicat minus, quàm plus tribus menſibus apud eam permanſiſſe. Habemus enim exempla apud Euangeliſtas, vbi, illud, *quaſi* non ſignificat minus, ſed aut plus, iuſtum certe numerum. Scribit Marcus cap. 8. 9. numerum hominum, quos Chriſtus ſeptem panibus, & paucis piſciculis ſaturauerat, fuiſſe quaſi *quatuor millia*, ſcribit Matt. cap. 15. 18. fuiſſe *quatuor millia, exceptis mulieribus, & paruulis*. Scribit Ioannes c. 6. 10. numerum eorum, quos Chriſtus quinque panibus, & duobus piſcibus ſatiauit, fuiſſe *quaſi quinque millia*, ſcribit Matthæus cap. 14. 21. fuiſſe *quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & paruulis*. Solent ergo Euangeliſtæ eam adhibere moderationem, vt dicant *quaſi*, non modo cum minorem numerum ſignificare volũt, ſed cum aut de iuſto numero certi non ſunt, aut exiſtimant non eſſe neceſſarium iuſtum omnino numerum declarare. Et vt concedamus Lucam minus tribus integris menſibus ſignificare voluiſſe, tamen nihil inde contra noſtram opinionem probari poteſt, quia, vt diximus, neceſſe non eſt ad pariendum, vt totus nonus menſis exactus ſit etiam in his mulieribus, quæ menſe nono pariunt; nam de partu ſeptimi menſis hîc non diſputamus, & qui diſputant rem nobis agere videntur minime neceſſariam, cum conſtet Ioannem non ſeptimo, ſed nono menſe natum eſſe. Secundum argumentum plus habere videtur probabilitatis. Ita enim, fateor, Lucas loquitur, vt indicare videatur, antequam Eliſabethæ tempus pariendi eſſet impletum, Mariam diſceſſiſſe. Cæterum hoc ipſum argumentum non mouebit eos, qui obſeruauerint ſæpe Euangeliſtas ſolere prius narrare, quæ poſterius acta ſunt, vt hiſtoriam, quam texere inceperant, abſoluant. Exempla ſunt apud Matthæum ca. 26. & 37. notata. Quia ergo Lucas Mariæ hiſtoriam narrare cęperat, voluit abſoluere, antequam de partu Eliſabethæ agere aggrederetur. Ideo dixit, quomodo ad eam Angelus miſſus eſſet, quid illi dixiſſet, quid ipſa reſpondiſſet, quomodo cognatam inuiſiſſet, quomodo ſalutaſſet, quomodo domum rediiſſet. Reducta vero quodammodo Maria in domum ſuam aggreditur, aliam hiſtoriam, quomodo Ioannes natus eſſet. Atque idcirco prius dixit Mariam rediiſſe domum, poſtea vero addidit, *Eliſabeth autem impletum eſt tempus pariendi*. Ad tertium reſpondeo non omnino Euangeliſtam tacuiſſe Mariam apud cognatam ſuam fuiſſe tempore partus. Cum enim dixit manſiſſe apud eam, *quaſi tribus menſibus*, non obſcure indicauit interfuiſſe partui, quem intra tres illos menſes accidere neceſſe erat. Ad quartum eodem modo quo ad ſecundum, reſpondendum eſt, aut ſextum iam menſem à conceptu Ioannis, cum ad Mariam Angelus venit, fuiſſe tranſactum, aut ſi non erat, non fuiſſe neceſſarium, vt nono exacto menſe Ioannes naſceretur. Quod autem quinto loco obiiciebatur, non decuiſſe Virginem intereſſe partui: non intelligo cur minus decuerit partui intereſſe, quàm parere; parientem videre, conſolarique, atque adiuuare, quàm prægnantem inuiſere. Ea vero conſuetudo, quę affertur, ſolitas fuiſſe virgines inſtante partu diſcedere, vereor ne ficta ſit. Nos enim inter honeſtiſſimas etiam gentes eam conſuetudinem non videmus; contrariam vero videmus, vt non ſolum domeſticæ partui virgines interſint, ſed aliæ etiam amicæ, atque cognatæ adueniant aliunde, vt parituræ miniſtrent. Et ſi eiuſmodi conſuetudo forte fuit, non erat neceſſarium, vt Maria omnes aliarum virginum conſuetudines obſeruaret, quia ita virgo erat, vt mater eſſet.

Quaſi in ſcriptura.

57. *Eliſabeth autem impletum eſt tempus pariendi.*] Tẽpus nouem menſium, aut circiter, quod partui mulie-bri communi naturæ lege præſcriptum eſt. Obſeruauit Orig. Ambroſ. & Theophyl. non omnibus, ſed ſolis ſanctis mulieribus tempus pariendi impleri in ſcripturis dici, vt Eliſabethæ hoc loco, & Mariæ cap. 2. 6. quod, vt ait Ambr. plenitudinẽ iuſti vita habeat, inanes autem dies ſint impiorum. Sed non eam arbitror hoc verbum vim habere, ſed eã potius, vt indicet Euangeliſta eo prorſus modo, eoque ordine ſucceſſiſſe omnia, quo ab Angelo prædicta fuerant. Dixerat autem Angelus de vtraque, & Maria, & Eliſabetha fore, vt conciperet filium, ac pareret; ideo Euangeliſta, non contentus dixiſſe vtramque concepiſſe, addidit impletum fuiſſe pariendi tempus, id eſt ſuo tempore peperiſſe, quaſi dicat, ne vno quidem die retardatam fuiſſe diuinam promiſſionem.

58. *Et audiuerunt.*] Credibile eſt vicinos, atque cognatos iam antea audiuiſſe concepiſſe Eliſabetham, ſed dicuntur audiuiſſe nunc, quod in partu maxime Dei erga illam cognouerint miſericordiam. Ante partum enim dubius ſemper, & multis expoſitus periculis conceptus eſt; tunc cenſetur perfectum, atque cumulatum Dei eſſe beneficium, cum, quæ cõcepit, etiam peperit.

Quia magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa.] Quod magna Dominus erga illam miſericordia vſus eſſet. Magnam vero vocat miſericordiam, quod ſterili, & ſeni dediſſet filium, ſicut ipſa indicauit ſupra ver. 25.

Et congratulabantur ei.] Καὶ συνέχαιρον αὐτῇ, ad verbum Congaudebant ei. Quod ideo videtur Euangeliſta dixiſſe, vt indicaret impletum fuiſſe, quod Angelus ver. 14. prædixerat, *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*

Cur circũciſio octauo die fiebat.

59. *Et factum eſt in die octauo.*] Ab ortu. Is enim à lege dies circumciſioni præſcriptus erat Gene. 17. 12. Leuit. 12. 3. & apud eundem Lucam cap. ſequenti ver. 21. Elegerat Deus octauum à circumciſione diem multis de cauſis. Prima fuit, vt myſterium ſignificaretur. Septem dies temporalem, octauus ſpiritualem, & æternam vitam deſignare ſolet, quia ſeptem diebus tota temporalis vita circũacta traducitur, octauus vltra eſt. Quod autem vltra temporalem vitam eſt, ſpirituale, & æternum eſt. Circumciſio autem ſpiritualem ſignificabat vitam, qua opera carnis amputanda erant: Cyprianus ſerm. de circumciſione. Secunda fuiſſe creditur, quod octauus dies tranſacta iam hebdomada primus ſequẽtis hebdomadis dies erat, quo Chriſtus erat reſurrecturus, vt doceremur nouam poſt circũciſionem vitam inſtituendam eſſe, noſque cum Chriſto reſurgere debere, & in nouitate vitæ ambulare. Cyprianus li. 3. epiſt. 8. & Auguſt. ſerm. 15 de verbis Domini. & ſerm. 141. de tempore, & quiſquis Auctor fuit qq. veteris & noui teſtamenti, q. 29. Valentiniani ad aſſerẽdas ſuas illas ogdoades eo myſterio abutebantur, vt Irenæ. lib. 1. c. 15. Auctor eſt.

Domi apud Iudæos fiebat circunciſio.

Venerunt circumcidere puerum.] Hinc nonnulli colligunt morem Iudæorum fuiſſe, vt pueri in Synagoga circumciderentur, interpretantes, *venerunt* parentes eius in Synagogam, vt puerum circumciderent. Nam quos alios poſſe intelligi veniſſe? & vtrunq; parẽtem circumciſioni interfuiſſe manifeſte conſtare verſ. 60. & 61. nec potuiſſe venire in domũ ſuam, vbi iam erat, ſed in ſynagogam, vbi non erant. Denique etiam nũc eam inter Iudæos conſuetudinem permanere, vt in Synagoga circũciſio celebretur. Alij domi factam fuiſſe malunt, nam nullam alibi quàm in domo factam fuiſſe in ſcripturis legi. Domi circũciſum Abrahamũ, & domi eundẽ Abrahamum filium, vernaſq; omnes ſuos circumcidiſſe, Gen. 17. 23. 24. 25. 26. Domi Sephoram filium, quem ex Moyſe ſuſceperat, arrepto circũcidiſſe cultro, ne ab Angelo perimeretur Exodi 4. 25. Domi Ioſue totum circumcidiſſe populum traiecto deſerto Ioſue 5. 3. Certè Ioannem nõ in Synagoga, ſed in domo paterna circũciſum fuiſſe ſatis mihi videtur ex hoc ipſo loco probari poſſe. Conſtat enim Eliſabethã matrem Ioannis cum circumcideretur fuiſſe præſentem, cum reſpondeat verſ. 60. *Nequaquam, ſed vocabitur Ioannes*: at non poterat octo dierũ puerpera exire domo, & in ſynagogam ire, cũ in ſanguine ex præſcripto legis triginta dies eſſe deberet Leuit. 12. 4. Qui ergo dicuntur veniſſe, vt puerum circumciderent? poſſumus intelligere amicos, atque cognatos, de quibus verſ. ſuperiore dictum erat. Neque enim dubium eſt, quin aliqua celebritate amicis, cognatiſque conuenientibus, vbicumque tandem circumciſio fieret, fieri ſoleret. Quemadmodum nunc & apud eoſdem Iudæos, & apud omnes gentes, quæ circumciduntur, fieri tradunt. Poſſumus & aliter interpretari, veniſſe, id eſt ventum eſſe ad circumcidendum puerũ, vt Hebræorum phraſis ſit, qui tertia perſona plurali vtuntur pro verbo imperſonali paſſiuo. Fingamus ergo Latine dixiſſe, & ventum eſt ad circumciſionem pueri, non vtique ſignificaſſet parentes, aut alios exiſſe domo, aut iiſſe aliquo, ſed cœptum fuiſſe agi de puero circumcidendo.

Hebraiſmus.

Et vocabant eum.] Volebant vocare, incipiebant vocare, conſilium inibant de vocando eo Ioanne, amici ſcilicet, & cognati, qui conuenerant.

Cur in circunciſione & baptiſmo nomen imponitur.

Nomine patris ſui Zachariam.] Duo ex hoc loco colliguntur. Alterum eſt, conſueuiſſe apud Iudæos in circumciſione, ſicut apud nos in baptiſmo, nomina infantibus imponi. Num ante an poſtquam circumciſus puer eſſet, id non ſatis compertum habetur. Theophylactus quidem, Euthymius, & Chryſoſtom. apud D. Tho. poſt circumciſionem poſita fuiſſe putant. Id qua ratione factum in circumciſione fuerit, & in baptiſmo nunc fiat, diuerſæ à diuerſis Auctoribus rationes afferuntur. Theophyla. quod tunc homines Deo naſci, & in eius populum referri cẽſerentur. Alij quod nominum impoſitio dominij argumẽtũ eſſet, ideoq; ſolitos fuiſſe dominos aut noua ſeruis ſuis nomina dare, aut mutare vetera, quemadmodum legimus Ioſephum à Pharaone Saluatorem mundi lingua ſua appellatum Geneſ. 41. 45. & Danieli, atque eius ſociis nomina mutata Danielis 1. 7. Adnotauit hoc Diuus Chryſoſtomus in homilia de ferendis reprehenſionibus, & conuerſione D. Pauli, & Ioannes Damaſcenus libro 2. de fide cap. 30. In circumciſione igitur impoſita fuiſſe nomina, quod tunc infantes iugum, ac ſeruitutem Dei ſubire incipere viderentur. Alterum, quo hinc colligitur, eſt, conſueuiſſe plerumque Iudæos infantibus nomina patrum, aut cognatorum imponere. Hunc enim illi ſecuti morem non alia ratione Ioannem Zachariam vocare voluerunt, quam quod hoc nomine pater eius vocaretur. Et

Nomina parentum filijs apud Iudæos impoſita.

poſt